

نگارشهاشمیگیلانی

شمس‌الدین محمد گیلانی از فیلسوفان نامور و پرکار سده یازدهم است که دانشمندان او را کم‌تر می‌شناسند با اینکه او از همتای خود صدرای شیرازی هم در تألیف و هم در نشر آراء فلسفی دست کمی ندارد. هر دو شاگرد میرسید محمد باقر داماد استرآبادی بوده و با یک دیگر نامه نگاری داشته‌اند. نگارنده ذریعه جای جای آثار او یاد کرده و در اعلام‌الشیعة (سده ۱۱) اندکی از سرگذشت او را آورده و آثار او را تا اندازه‌ای بر شمرده است (چنانکه دانشمند علی نقی منزوی در تلفون برای من خوانده‌اند).

من در فهرستهای خود و همچنین دوست دانشمند آقای حایری در فهرست مجلس او یاد کرده‌ایم. فاضل محترم آقای دیباجی نیز فهرستی برای آثار او نوشته است. من اکنون با نگاه به آنچه در فهرستهای دانشگاهی و مجلس و دیگر فهرستهای کتابخانه‌ها آمده و با نگاه به خود نسخه‌ها تا آنجا که در دسترس بوده است این فهرست را به روشی خاص ساخته‌ام تا راهنمایی برای خود من و شاید هم برای دیگران باشد.

محمد زمان بن کلب علی تبریزی شاگرد مجلسی دوم و آقا حسین خوانساری و شیخ جعفر قاضی در فرائد الفوائد فی احوال المدارس والمساجد از «مولانا شمس‌الدین الجیلانی الحکیم» نگارنده حاشیه شرح حکمة العین و حاشیه حاشیه شرح التجرید یاد کرده و گفته که وی در مدرسه شیخ لطف‌الله در شرق میدان شاه درس خوانده و ترقی کرده است.

[روضات ۲۸۷ - ذریعه ۱۶ : ۴۳].

گفتار او در این کتاب چنین است «و دیگر قدرة الفضلاء المحققین مولانا شمس‌الدین الجیلانی است که صاحب تصانیف جلیله باشند: حاشیه شرح حکمة العین و حاشیه خفری و غیر آنها» (نسخه ۴۷۶ پترمن برلین ش ۵۳۷ فهرست پرچ بر گ ۱۳۹، فیلم شماره ۵۶۷۸ دانشگاه - بیاض سفراقتارص ۴۵۰ - عامری نامه ۱۸۲).

در اعیان‌الشیعة (۳۶ : ۱۲۷) و ذریعه (۴ : ۲۰ و ۶ : ۲۰۷ و ۱۶ : ۲۳۷) آمده است

که مولی شمسای گیلانی اصفهانی را فصول الاصول است درحاشیه بر معالم الاصول و دانشمندی است بزرگ و از آن سی و انداد دانشمندی است که برای میرزا محمد مقیم گنجور کتابخانه شاه عباس دوم هریک به اندازه يك برگ یا بیشتر تذکرات و یادگار نوشته‌اند.

این رساله در فهرست سپهسالار (۴ : ۷۹ ش ۲۹۲۹) به نام جنگ یاد شده و تاریخ آن ۱۰۵۶ است. اثبات السواجب شمسای گیلانی نگارش ۱۰۶۰ با چند رساله دیگر در همین جنگ است و خط شمسا در ص ۲۶۶ و ۲۶۷ آن دیده می‌شود (فیلم شماره ۵۵۲۹ دانشگاه).

خط شمسا در نسخه آقای امیری فیروز کوهی (ص ۴۱) که اکنون به دانشگاه واگذار گردیده است (ش ۹۷۰۷) نیز دیده می‌شود.

شمسای گیلانی مانند همتای و هم شاگرد خود صدرای شیرازی سه روش استدلالی مشائی و ذوق اشراقی و عرفان باطنی شیعی آمیخته با تفسیر قرآن و اخبار دارد و رشته پیوند این دو را با شیخ شهید اشراقی می‌توانیم چنین یاد کنیم: افضل‌الدین کاشانی، عبدالقاهر اهری، شمس‌الدین محمد شهرزوری، ابن کمونه، قطب‌الدین شیرازی، شهاب و نجم محمود بن محمد سهروردی، علامه حلی، رکن‌الدین محمد گرگانی، مؤلف المثل العقلیه، عماد‌الدین علی مصنفک شاه‌وردی، ابن ابی‌جمهور احسانی، جلال‌الدین محمد دوانسی، غیاث‌الدین منصور دشتکسی، و دود تبریزی، کافی قاینی، محمد شریف هروی، نجم‌الدین حاجی محمود تبریزی، اسماعیل انقروی، میرداماد استرآبادی، فرزانه بهرام‌فرشاد، میرفندرسکی، میرسیداحمد عاملی، شمسای گیلانی و صدرای شیرازی و عبدالرزاق لاهیجی و فیض کاشانی.

شمسا در نگارشهای خود از هستی و چیستی و اصالت یکی از آنها و نیکی هستی و نبود میانجی میان هستی و نیستی و از خدا و یگانگی و پاکی و دانایی او و عینیت صفات خدا و تنزه او و از آفرینش جهان و حدوث و قدم یا دیرینگی و نوآمدگی و از جعل و یگانگی آفریده آفریننده یگانه و امکان اشرف و تجلی و فلسفه عام و رستاخیز و امامت علی (ع) همچنین از کلی و لزوم و اقسام قضایا سخن داشته است.

نگارشهای او متن‌های کوتاه و دراز است و شرح و حاشیه و پرسش و تفهیر سور قرآنی و اجازه، که آنچه خودم دیده‌ام و یا در فهرستها خوانده‌ام در اینجا برمی‌شمرم. می‌خواستم که همه آنها را به دقت بنگرم و آراء او را بیرون بکشم. اکنون کارهای علمی دیگر مرا از آن بازداشت اگر خداوند یاری نماید این کار را خواهم کرد:

۱- اسرار الیقین، در پایان حدوث العالم او آمده است «اسرار یقین مگوی اهل شک را» آیا می‌توان گفت که این همان است یا رساله فی علم الواجب که خود او هر دو را «الرساله الملکوتیه» خوانده است.

در مجموعه شماره ۷۳۵ دانشکده الهیات پس از رساله فی الواجب (ش ۱۱) در برگ ۱۹۴ پ بندی جداگانه آمده که در آن وی از اسرار الیقین و مسالك الیقین بسیار ستوده

و آن دو را مایه نیک بختی خود دانسته و گفته که در آن دو میان عقل و شرع آشتی داده‌ام. چنین است این بند:

«انا قولای مصنف هذه الرسالة: لولا تصنيف اليقينين وزيارة امام الثقلين لكنت اخسرفي العالمين. والمراد بالعالمين عالم الدنيا والاخرة، والمراد باليقينين رسالة مسالك اليقين ورسالة اسرار اليقين. وهما رسالتان مشتملتان على مسائل شريفة لئيرتسه (٢) برهانية مرتفعة عن الاذهان الجمهورية والمدارك المشهورية. فمن كان له شوق الى المعارف الالهية و ذوق في فهم اسرار الربوبية فليراجع مراجعة متكررة الى هاتين الرسالتين فانها هي المسك ما كررته بتضوع. ولا يخفى على المتتبع الكامل ان ماهو مذکور في هاتين الرسالتين من المعارف الالهية واقامة البرهان عليها على الوجه الموافق للعقل الملکوتی والشرع النقیوم المصطفوی مختص بهاتين الرسالتين الشريقتين .

الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله جلت عظمتة وكتب هذه الالـ حرف بيده الجانية الفانية الفقير الى عفوره الغني ورحمته محمداً الشهير بشمساء الجيلاني غفر الله له تعالى ولوالديه ولمن احسن اليهما واليه. تمت. وكتبت من خط كتبه خط المصنف، رحمه الله تعالى. تم تم تم».

٢- اظهار الكمال على اصحاب الحقيقة و الحال ، به فارسی در این که خیر هستی است و شریستی است ، در آن از حدیث «کنت کنزاً مخفیاً» یاد شده است. شعر فارسی هم در آن هست .

شاید او در آن از پاسخ طوسی در باره نیکویی هستی (دانشگاه ٣ : ١٨٦ ش - ٨٧١/٢٥) بهره گرفته باشد.

قطب شیرازی در شرح حکمة الاشراف و صدرای شیرازی در حاشیه آن (ص ٢٣ و - ٥١٩ چاپ سنگی) از همین مساله جستجو کرده اند (فهرست دانشگاه ٣ : ١٥٠) .

منزوی (٧٣٧) آن را از شمس الدین محمد بن محمد سعید گیلانی دانسته است. این رساله در منتخباتی از آثار حکمای الهی ایرانی (١ : ٤٥٢-٤٦٤) از روی نسخه دانشگاه (٩٢٦/٢) با اندکی کمی و کاستی چاپ شده است:

١- دانشگاه ٩٢٦/١٠ گگ ١٤٣ ر و پ (٣ : ١٥٠) .
آغاز : بسمه والتوفیق من الله العزیز الحکیم بدان، اسعدک الله فی الدارين واکرمک فی-
النشأتین که کمال خیر مؤثر است و نقص شرم نفرست.

انجام : که خدای تعالی گنج مخفی بود یعنی غیر خدای تعالی بر آن گنج کمالات سرمدی ابدی واقف بود.

٣- تحقیقات در بیان احوال موجودات ، ساخته روز دوشنبه ٢٣ شعبان ١٠٥٢ ، در باره هستی و شناخت بروش اشراقی و مشائی برای فلسفه جوانی که تازی نمی دانند، در چند تحقیق، در آن از دوانی یادی هست.

(ذریعه ١ : ١٠٥ و ٣ : ٤٨٥ - منزوی ٧٥٤) :

۱- بنگال ۱۹۹ II در ۱۲۲ گ از سده ۱۲، (۲ : ۳۵۱ ش ۴۹۳) .

اودر آن از رساله اثبات الواجب القديم دواني وبندي از ارکان الايمان ابوالحسن کاشاني وبخشي از رساله فارسي خواجه طوسي و داستاني از شواهد النبوة جامي به فارسي وبخشي از اخلاق ناصري خواجه طوسي در دوجا عباراتي از تجريد طوسي و شرح اشارات او و فخررازي و شرح المواقف گرگاني در باره فرق آورده است.

در آن از کليني و شيخ مقتول ياد شده است.

پيدااست که او آن را پس از ۱۰۴۰ و ۱۰۴۵ و ۱۰۵۰ ساخته است.

(مجله وحيد ۲۰۲ : ۸۴۹):

۱- دانشگاه ۸۶۸۴ نوشته محمد محسن بن محمد يا بيردي در محرم ۱۰۷۲ (۳۴۳ ر) و ۱۸ صفر ۱۰۷۲ (پايان نسخه) در ۳۸۸ برگ ۲۳ س با افتادگي در آغاز و ميانه، انجام مانند نسخه قم، حاشيه‌ها با نشانه «س س، منه سلمه الله تعالي، منه دام ظلّه» و زيری کلفت.

۲- قم فريضه ۸۶۷ به نسلميق زمان خود شمساى گيلاني، در انجام مانند دانشگاه در ۳۸۴ گ ۷۶۸ ص ۲۳ س ۲۲ س، حاشيه‌ها با نشانه «منه سلمه الله، منه دام ظلّه العاللي، منه مدظلّه العاللي» مقايله شده، وقف آية الله حاج آقا حسين بروجردي در ۱۸/۴/۱۳۶۷ (فهرست عراقى ۱ : ۳۱۹ - فهرست استادى ۱ : ۱۰۰) .

آغاز : نسخه قم و نسخه برهان سيزواري، بسمله، و به نستعين والتوفيق من الله الحكيم الحمد لله فاطر العالميات و خالق السافات و رابط السفليات بالعلويات . . . اما بعد فقول . . . محمد الشهير بشمسا الجيلاني . . . هذه اسرار لاهوتية و تحقيقات نورية فى اثبات الواجب جل شانّه و توحيدّه و صفاته الكمالية على مسلك بديع سديد و طرز حسن جديد . . . وهى موسومة بالحكمة المتعالية.

انجام : نسخه قم و دانشگاه : فصل اعلم ان المشهورين الجمهوران المتضادين معتبر فهما صحة تعاقبهما على موضوع واحد بعينه . . . و تفصيل الكلام ان الاجسام البسيطة المركبة (تمام) .

۵- فضيلة الصلوات ، « بسمله، لا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم : روى عن سيد المرسلين . . . انه قال من صلى على مرة صلى الله عليه عشرا . . . و نحن على ذلك من الشاهدين و كتب مسئولوا احوج عبدالله . . . محمد الشهير بشمسا الجيلاني . . . واليه :

۱- سپهسالار ۲۹۲۹ (۵ : ۳۷۶ در ص ۲۶۶ و ۴ : ۷۹) (ذريعه ۴ : ۲۰) .

۶- الفوائد الفلسفية يا مراتب الوجود

ساخته در ۱ صفر ۱۰۴۷ در حجاز به روش اهل التاله والاشراق (پايان نسخه دانشگاه) با شرح چند حديث شيعي به روش فلسفي.

در آن از قاعده امکان اشرف و قاعده نظام جملي و اصلح بحث شده است وياد شده است در آن از شرح هياكل دواني و از خلق اعمال دواني (باردان) و از تعليقات خود بر حكمة العين . در آن گفته است «و جميع ما ذكرناه تفصيلا هو مختار الاستاذ الفيلسوف الكبير

قدس سره».

۱- دانشگاه ۲۷۸، با تاریخ روز دوشنبه ۲۳ شعبان ۱۰۵۲ در پایان، حاشیه‌ها با نشانه «منه سلمه‌الله» (۳ : ۱۹۸).

۲- لاهور شیرانی ۳۴۸۶/۴۶۱ از سده ۱۲ به نام «حدوث العالم» (ص ۶۸۵ ش ۳۰۹۷ فهرست).

۳- مجلس ۳۷۳۲ از سده ۱۲ (۱۰ : ۱۷۱۳).

۴- ملی ۲۱۰۱ از سده ۱۳ در ۱۹۴ برگه (۵ : ۱۱۴).

۵- همدان ۶۳۹ نستعلیق محمد صادق ثابت گویا در صفر ۱۰۷۶ در ۴۲۷ برگه (شهرستانها ۱۰۹۹).

آغاز : بسمله والتوفیق من الله العلیم الحکیم؛ سیاس تقدس اساس و ستایش بیرون از قرینه و قیاس مهمنی را سزد که ایجاد عالم کرد لامن شیء ولامن لاشی. . . اما بعد چنین گوید محتاج ترین به غنی حقیقی محمد مشهور به شمساع گیلانی . . . که امتیاز انسان از غیرانسان از افراد حیوان به تحصیل کمالات علمیه و عملیه است.

انجام : و از آنچه به تفصیل مذکور شد چنین معلوم می‌شود که مسلک حکماء در اثبات واجب الوجود بالذات مسلک لم است و مسلک متکلمین مسلک ان است بین تفاوت ره از کجا است تا به کجا. تم یوم الاثنین ثالث عشرین من شهر شعبان المعظم سنة الف و اثنین و خمین .

۴- الحکمة المتعالیة ، ساخته پسر از مرگ سید داماد (۱۰۴۰ و صدرای شیرازی (۱۰۵۰) و به آن نیمه نخستین نام کتاب صدرا داده شده است.

در عامری نامه (ص ۲۵۰) من از نسخه فیضیه قم که در آنجا دیده‌ام یاد کرده‌ام در ذریعه (۷ : ۵۹) از نسخه سید عبدالله برهان در سبزوار یاد کرده و گفته که کتابی است کلان با اینکه بیشتر مباحث فلسفی را ندارد و این نسخه از روزگار خود شمس است و شیخ محمد علی آن را نوشته و برخی از آن را در نزد خود گیلانی تصحیح کرده است.

کتاب فلسفی گسترده و کلانی است به روش فلسفی شیعی در اثبات خدا و امامت. در برگ ۱۵۰ تا ۲۴۶ نسخه قم و برگ ۱۵۲ ب تا ۲۴۱ نسخه دانشگاه از امامت و خلافت علی (ع) گفتگو شده است با آوردن اخبار سنی و شیعی درباره ولایت و یساده کرده است در آن از «مختار الانظار فی الحکمة الالهیة» خود و «حاشیة الحاشیة القدیمة للدوانی علی الشرح الجدید للتجرید» از خود او و حاشیة حاشیة الشریف علی شرح الشمسیة از خود او و حدوث العالم یا الرساله الملکوتیة خودش ساخته ذق ۱۰۴۵ .

در آن آمده است «المعترض هو الفاضل المرحوم صدرالدین محمد الشیرازی تلمیذ ثالث المعلمین رضی الله عنهما، منه سلمه الله» و «القایل الفاضل الزکی مولنا ابوالحسن الکاشی رحمه الله فی رسالته المسماة بارکان الایمان» (ذریعه ۱ : ۲۵۲- منزوی ۸۷۵) ساخته ۹۶۴، نیز «المعترض هو الفاضل الزکی ابوالحسن الکاشی».

نیز «الاستاذ الحکیم الحقانی الربانی قدس سره فی کتاب التقدیسات» وقال الاستاذ قدس

الله روحه في اوائل كتاب تقويم الايمان» و «من جانب الاستاد». سره في تصانيفه القدسية وكتبه النورية»:

۱- دانشگاه ۹۲۶/۱۱ (۱۴۵ ر - ۱۵۱ ر) نوشته در زمان خود او با حاشیه «منه دام ظلّه» (۳ : ۱۳۷ و ۲۷۲ بنام سخنان فلسفی).

۲- مجلس ۱۷۲۳/۴ (ص ۳۳-۹۲) نوشته ج ۱/۱۰۶۴ (۹ : ۴۴۰).
آغاز : بسمله. اعلم ان الوجود بلاغلة يجب ان يكون وجودا قائما بذاته وهو واجب الوجود بالذات.

انجام : اللهم اجعلنا من المستعدين لدخول الجنة و صحبة الابرار ولا تجعلنا من المستعدين لدخول النار و صحبة الاشرار و احشرنا في الدنيا والاخرة مع محمد و آله الاطهار صلوات الله تعالى و تسليماته عليه و عليهم اجمعين.

و قد وقع الفراغ من تسويد هذه الاوراق على مذاق التأله و الاشراف في اول شهر صفر . . . في بلدة الحجاز . . . المنسدرج في سنة سبع و اربعين بعد الالف (دانشگاه) (تمت في شهر جمادى الاولى موافق سنه ۱۰۶۴) (مجلس).

۷- الفوائد المتفرقة در مجموعه ۹۲۶ دانشگاه برنگ ۱۴۴ ب

(۳ : ۱۳۷ و ۲۷۲) :

۱- «القايل بوحدة الوجود يقول . . . بانشانه از بعضی از رسائل س م س منقول شد» در پایان در آن از شرح دیوان میبدی و گلشن راز آورده شده است.

۲- اعلم ان التعليق عندائمة العربية عبارة من منع افعال القلوب فسى المفعلولين عن العمل اللفظى دون المعنوى . . . بانشانه «س م س رحمه الله تعالى» در آن از جوامع الجامع ابوعلی طبرى نقل شده است.

۳- مفهوم واجب الوجود کلی لا يمنع الشركة فيه» بانشانه «س م س رحمه الله تعالى».

۴- الوجود قسمان ازلی و غیر ازلی بانشانه «س م س رحمه الله تعالى».

در برنگ ۱۵۵ ر همین شماره ۹۲۶ دانشگاه دوبند دیگر است :

۱- «عسر التمييز بين الذاتى والعرضى لا يستلزم نفي التمييز بينهما مطلقا «بارمز» س م س رحمه الله» (۳ : ۳۰۸).

۲- الرد على صدر الدين في حاشيته على الشفاء.

۸- مختار الانظار في الحكمة الالهية:

در «الحكمة المتعالية» از آن یاد شده است.

(نیز مجله وحید ۲۰۲ : ۸۴۹).

۹- مسالك اليقين، ساخته آغاز ج ۱/۱۰۶۰ در طوس درباره اینکه وجود خارجی و صفات کمال عين ذات خداست و دانایی او حصولی و حضوری نیست، بروش مشائی و اشرافی با آوردن خبرهای شیعی، خود وی در حاشیه نسخه بدان این نام را داده است .

گزیده‌ای از آن از روی نسخه ۳۰۷ دانشگاه درمته‌نخبات آثار حکمای الهی ایران -
(۱: ۴۱۱ - ۴۵۲) آمده است:

۱ - دانشگاه ۳۰۷ در ۱۳۴۲ بر گنک نوشته‌شاهگرداو در قزوین در روزگار اودر ۷ ذح
۱۰۶۰ هنگامی که از طوس برگشته بوده است، حاشیه‌ها با نشانه «منه دام‌ظله . منه سلمه الله تعالی .
در حاشیه پایان کتاب زیر عبارت «تمت الرسالة . . .» آمده است: «صورت خط استاذی و
اعتمادی اعنی ملاشمسا الجیلانی سلمه الله تعالی عن الافات والعاهاث بحق النبی والوصی وآله
خیر البریات» (۳: ۳۵۴) .

آغاز: بسمله . . . الحمد لله خالق البریات وهادی سبیل التحقیقات فیقول
محمدالشهر بشمس الجیلانی هذرسالة فی اثبات ان الوجودالخارجی عن ذات الواجب
جل شأنه واثبات ان الصفات الکیمالیه عن ذات الواجب واثبات ان علم الواجب جل شأنه
بالاشیاء قبل وجودها لا یجوز ان یرکون حصولیا ولا حضوریا بل یرکون نحوا ثالثا .
انجام: بناء علی عینیه الصفات الکیمالیه کما مر مشروحا فلان طول بالاعادة تمت الرسالة
. فی اوائل شهر جمادی الاول فی سنه ستین بعد الالف فی البلده العلیه الرضویه علی
مشر فیها الفضل الصلوات واکمل التحیات

۱۰ - رساله فی تحقیق معنی الکلّی ،

درباره کلی و اقسام آن. پیش از وی قطب رازی تحقیق کلیات نگاشته است:

۱ - مجلس ۱۷۰۱/۷ ص ۲۳۲ - ۲۴۰ (۹: ۲۳۹) .
در مجموعه سخنرانیها و مقاله‌ها درباره فلسفه و عرفان اسلامی (ص ۸۷-۹۵) از روی
همین نسخه چاپ شده است.

آغاز: بسمله اعلم ان المحققین من المنطقیین عرفوا (الکلّی) بما لا یمتنع فرض شرکته بین
کثیرین ولا بدان یرکون الفرض المذکور فی تعریف الکلّی بمعنی التجویز العقلی ولا یجوز ان یرکون
بمعنی التقدیر العقلی .

انجام: و کذا افراد الممتنع بالذات کشریک الواجب واجتماع التقیضین و غیرهما من افراد
الممتنعات فانها معدومات ازلا وابدان .

۱۱ - الرساله اللزومیة ، در معنی لزوم و اقسام آن مانند لزوم و رد دلالت التزامی و خاصه لازم

و قیاس ، در آن از مختصر تفتازانی یساده شده است ، در نسخه آمده است «للقاضی المحقق
شمس الدین نور مرقده» :

۱ - مجلس ۳۳۱۵ / ۲ ص ۴ (۱۰: ۹۶۶) .

آغاز: بسمله . اعلم ان اللزوم مطلقا عبارة عن ضرورة تحقق شیء وهو اللزوم عند تحقق
شیء آخر وهو الملزوم وینقسم اولالی ثلثة اقسام اما بحسب الوجود الخارجی فقط بمعنی انه
یمتنع وجود الملزوم والخارج بدون اللزوم ولا یمتنع فی الذهن واما بحسب الوجود الذهنی
فقط واما بحسب الوجودین لثوهم کون اللزوم فی تعریف القیاس واما ذهنا بالمعنی الاول .
انجام: هذاما بلغ الیه الخاطر القاصر فتامل وانصف ولا تکن من المعانیدن المقلدین لحقیة

جميع الاقوال الصادرة عن الماضين.

ولو شهدت البديهة بفسادها و نطقت الضرورة بكسادها فان ذلك دأب الطالبين للسواد فقد
ضل ضلالا كبيرا اعادنا الله تعالى و اياك . تمت الرسالة المسماة باللزومية للقاضي المحقق
شمس الدين نورمرقده . آمين .

١٢ - رسالة في اقسام القضية و اثبات عدم الواسطة بين الموجبة و السالبة منها و الفرق
بينهما في وجود الموضوع و في معنى نفس الامر مطابق الحكم الصادق ، در آن آمده است «على
ما ينبت تقصيفا في رسائل الوجود» و از رسالة اثبات العقل طوسي و شرح دوانی بر آن باخرده گیری
یاد شده است . پیش از وی قطب رازی لطائف الاسرار فی تحقیق المحصورات و الشرطیات
نگاشته است (ذریعه ١٨ : ٣١٢) .

وی در آن ماهیت را اصیل میداند ، در آن از الرسالة الملکوتية فی اثبات حدوث العالم
خود وی یاد شده است (ص ٢٧٢ نسخه مجلس) :

١ - دانشکده الهیات ٧/٧٣٥ د بر گک ١٢٥ - ١٦٤ ر ، نوشته محمد معصوم بن
افضل حسینی گیلی در دهه سوم ذح ١٠٧٢ بارس نیل ، با حاشیه «مندرحه الله تعالی» (١ : ٣٧٥) .
٢ - مجلس ١٧٠١/٨ ص ٢٤٩-٣٥٩ (٩ : ٢٤٠) :

آغاز : بسمله و منک الاستعداد فی کل الامور یا کریم . اعلم ان القضية امان تكون موجبة
اوسالبة و لا واسطة بينهما و هما مشترکتان فی ان وضع کل واحدة منها یقتضی وجود الموضوع
فی الذهن لان کل قضية بما هو قضية لا بدیها من تصور الموضوع و المحمول و النسبة .
انجام : و بالجملة کما ان الحوادث الزمانية كثيرة كذلك الحوادث الدهرية ایضا كثيرة ،
فلا یکون الحادث منحصر فی الزمانی علی ما عرفت مشروحا .

١٣ - رسالة فی احکام التقدّم ،

در آن به گفتار امام فخر رازی در بیان حقیقت محدث در کتاب الاربعین می نگرد :

١ - دانشکده الهیات ٥/٧٣٥ د بر گک ٢١٥ پ - ١٢٠ ر ، نوشته محمد معصوم بن افضل
حسینی گیلی در دهه یکم ع ١٠٧٣ / ١ (١ : ٣٧٤) .

آغاز : قال فخرالدين الرازی فی کتاب الاربعین : المقدمة الثانية فی حقیقة المحدث و فيه
ببحثان غامضار (ص ٦٤٤) .

انجام : و علی الثاني یلزم قدم الجسم المتحرك الازلی كما ذهبت الیه الفلاسفة القائلون
بقدم العالم .

١٤ - رسالة فی عدم جواز جعل بین الشيء و نفسه :

١ - الهیات ٧/٧٣٥ د گک ١٢٣ - ١٢٥ ر ، نوشته محمد معصوم در روز ١٠ ع ١٠٧٣
(١ : ٣٧٥) .

٢ - رشت ٢/٢٣٣ گویا نوشته ١١٨٧ (ص ١١٠ فهرست) .

آغاز : هو الله الغنی الحمید و به نستمد . اعلم انه يجوز تخلل الجعل بین الشيء و نفسه فلا يجوز ان
یجعل للجاعل الانسان انسانا و الفرس فرسا . . . و الوجود وجودا .

انجام : وعلى الثانى يلزم ان يكون المعلول حقيقة
هو المتزعم منه كما يظهر بالتأمل الصادق.

۱۵ - رساله فى اثبات احتياج الممكن، كوتاه بروش مشائى:

۱ - الهيات ۷۳۵/۱۲ (۱۹۴ پ - ۲۰۳ پ) نوشته از روى خط شمسا بهيك واسطه،
عنوانها درهامش (۱ : ۳۲۶).

آغاز : هو هو، لاله الا هو، ذو الفضل و البهاء . كل امر معقول متصور بالكنه او الوجه
اذا نسب اليه الوجود والعدم فلا يخلو من ان يكون الوجود ضروريا له بالنظر الى ذاته مع قطع النظر
عن كل ما عدا ذاته او العدم ضروريا له بالنظر الى ذاته مع قطع النظر عن كل ما عدا ذاته.
انجام : فظهر ان الممكن بالذات لا يكون الاستمضيض من الغنى الحقيقى ولا يكون مفوضا ابدا.

۱۶ - رساله فى ان الواحد الحقيقى لا يصدر عنه الا الواحد، در آن از «مجلسى الدقايق»

غياث المدققين (ص ۲۱۴) وحاشية قديم دوانى (ص ۲۱۶) ياد شده است:

۱ - مجلس ۱۷۰۱/۵ (ص ۱۹۰-۲۳۱) (۹ : ۳۲ و ۲۳۸).

آغاز: بسمله. اعلم ان من الممكنات منها ما يتوقف وجوده على الامكان الاستعدادى ايضا ولا
يكفى فى وجوده الامكان الذاتى فقط كالحوادث الزمانية المتوقف وجودها على الكيفية الاستعدادية.
انجام: بحكم البرهان الفارق بين الحق والبطلان فيصدق ان حق معرفة الله لا يكون حاصللا لغيره
ولهذا قال سيد المرسلين صلى الله عليه وآله الطاهرين ما عرفناك حق معرفتك.

۱۷ - رساله فى تحقيق صدور الكثير عن الواحد، كه در ديباجه «فوائد قدسية واسرار

ملكوتيه» خوانده شده است. شعر فارسي دارد كه نمونه اى از آن در فهرست مجلس (۹: ۲۴۲)
آمده است. در آن از «الاستاذ الفيلسوف الكبير قدس سره» و شرح تقويم الايمان خودش و از رساله
خلق الافعال دوانى ياد شده است.

مرزا ابراهيم حسيني همدانى نيز «رساله فى صدور الكثير عن الواحد» دارد. در آن از پرسش
و پاسخ بهمنيارو ابن سينا ياد وير امام رازى و دبيران قزوينى رد شده است (فهرست دانشگاه
۱۹۳: ۳ ش ۹۲۶/۳ گوهر شاد ۳۸۸/۶ فهرست شهرستانها ۲۴۵، فيلم ۲۱۵۰ دانشگاه،
۱: ۶۲۷ ص ۳۰-۳۱ عكس):

۱ - مجلس ۱۷۰۱/۱۱ ص ۳۴۰-۴۱۸ (۹: ۲۴۲).

۲ - مجلس ۳۳۰۷/۲ ص ۵۳-۸۹ نوشته محمد كاظم بن محمد رحيم نيشا بورى در ۱۱۰۰

(۱۰ : ۹۵۵).

۳ - ملك ۱۶۷۱/۶ (۱۱۶ پ - ۱۶۶).

آغاز: بسمله. الحمد لله خالق الكل و باعث الرسل فيقول افرأ الفقراء الى الله الغني
الحقيقى محمد الشهير بسماء الجيلانى هذه فوائد قدسية واسرار ملكوتية وقواعد عقلية
مبرهنة لفتها باذن الله تعالى لاهل الحق واليقين... اعلم انه لا فقر تحت الفقر فى الوجود والحقيقة الى الغير
ولا غنى فوق عن الغير فى الوجود والحقيقة فالوجود الذى يكون فى وجوده وحقيقته محتاجا الى
الغير وهو الممكن بالذات يكون محتاجا من جميع الوجوه الى الغير.

انجام : وهذا التحقيق الذي ذكرناه في شرح الحديث الشريف المذكور جارفي شرح حديث آخر وهي انهم سبب انقيادهم للنفس الامارة بالسوء ومتابعيتها و عدم متابعة العقل صاروا مستعدين لدخول النار. اللهم اجعلنا من المستعدين لدخول الجنة و هو لآلنا اللهم اجعلنا من المستعدين لدخول الجنة وصحبة الابرار واحشرنا في الدنيا والاخرة مع محمد وآله الاطهار صلوات الله تعالى عليه وعليهم اجمعين برحمتك يا ارحم الراحمين.

۱۸ - رساله في بيان كيفية صدور الموجودات عن مبدئها ، پاسخ است به گفتار خواجۀ طوسی در همین زمینه گو یا همان رساله ای که من در جشن یادبود طوسی چاپ کرده ام :
۱ - دانشکده الهیات ۷۳۵/۱۳ بر گت ۲۰۳-۲۰۷ پ (۱ : ۲۷۶) .
۲ - ملك ۱۸۷۱/۶ .

آغاز : بسمله . والاستيفاق من المهيمن العظيم . الحمد لله رب العالمين والصلوة على محمد وآله الطاهرين يقول مولينا صاحب المفاخر والمعالي افضل المتقدمين والمتأخرين نصير الملة والعق والدين برهان الاسلام والمسلمين حجة الله على الخلائق اجمعين محمد بن محمد بن الحسن الطوسي سألني قاضي القضاة بهراة وذلك في شهر رستة و تسعمائة عن قول الحكماء في كيفية صدور الموجودات عن مبدئها وعن مذهبهم في علمه بالجزئيات .

انجام : وان توقف في شيء من ذلك اعاد تفصيله لاوضح ما عندي فيه وهو ولي التوفيق و ملهم الصواب ومبدأ المبدء والية المآب (تمت تمت مولانا شمس نور الله مرقدہ و قدس سرہ . تم تم) .

۱۹ - رساله في الامكان الاشراف و انتهاء سلسلة الممكنات الى الواجب بالذات ، ساخته ۱۰۵۰ ، در آن آمده است «قدسح لي باذن الله» از همان عبارتها که در نوشته های صدرای شیرازی می بینیم :

۱ - دانشکده الهیات ۷۳۵/۳ بر گت ۲۷۹-۱۰۳ ر ، از روی خط شمسابه بك واسطه نوشته محمد معصوم بن افضل حسینی گیلی ، باحاشیه «منه رحمه الله تعالى» (۱ : ۳۷۴) .

آغاز : بسمله . منك الفوز بكل علم يا عليم . اعلم ان الممكنات منها ما يتوقف وجوده على الامكان الاستعدادي ايضا ولا يكفي في وجوده الامكان الذاتي فقط كالحوادث الزمانية المتوقف وجودها على الكيفية الاستعدادية المرجحة لوجود بعضها في زمان دون زمان آخر .

انجام : ولهذا قال سيد المرسلين ما عرفناك حق معرفتك . وقع الفراغ من تسويد هذه الوريقات في بلدة شيراز على يد مؤلفها وهو اقر الفراء الى الله الغني محمد الشهير بشمس الجيلاني في تاريخ سنة خمسين بعد الالف والسلام على من اتبع الهدى .

۲۰ - الرساله للملكوتية في اثبات حدوث العالم

(ذريعه ۶۶ : ۲۹۵ : ۱۱۷۱) ساخته آغا زذق ۱۰۴۵ در مشهد رضوی ، در آن ياد می شود از قبسات استاد خود که از آن خرده می گیرد و الجمع فارابی و کافی کلینی و شفاء و اشارات و ابو الحسن عامری و اخلاق و انموذج دوانی و شرح تجريد و حاشیه خود بر حاشیه خفري بر آن . در آن از حدوث دهري گفتگو شده و او منکر زمان موهوم است و از رساله الحدوث صدرای شیرازی می آورد و خرده می گیرد .

خود وی در الحکمة المتعالية از آن یاد کرده است. گزیده‌ای از آن از روی نسخه ۹۲۶/۵ دانشگاه در متخبات آثار حکمای الهی ایران (۱: ۴۶۵-۴۹۲) آمده است.

اودر این رساله از شرح شهرزوری بر حکمة الاشراف و شرح ابن کمونه بر تلویحات یاد کرده و گفته که من از شهرزوری بهره بردم و شیرازی دوشرح بر آن از او گرفته است (دیباچه کنز الحکمة در ص ۱۲):

۱ - پتنة هند ۲۶۰۹/۱ به نستعلیق ۱۰۷۱ (مفتاح الكنوز ۲: ۴۳۲) در همین فهرست از برهان التمانع و تحقیق الوجود و خلق الاعمال شمساً هم یاد شده است (۲۶۰۹/۴ و ۵۰۶) که باید آنها را دید و شناخت.

۲ - دانشگاه ۹۲۶/۵ گگ ۹۶ پ-۱۱۱ ر (۳: ۲۴۷).

۳ - دانشگاه ۲۰۲۱/۱ نوشته محمد بن احمد گیلانی در لاهور در ۱۰۷۷ گگ ۱ پ-

۰۸۳

۴ - دانشگاه ۵۳۸۷/۳ گگ ۴۶ پ-۱۰۳ ر، نوشته محمد مومن پسر داراب حسینی ساروی،

از سده ۱۱۰

۵ - دانشگاه ۹۱۰۸، نستعلیق سده ۱۱، تاریخ تألیف ندارد.

۶ - دانشکده الهیات ۷۳۵/۱ (گگ ۲ پ-۷۲) نوشته محمد معصوم بن افضل حسینی در ۱۰۷۳، با حاشیه‌های «منه، مندرحه الله تعالی» و کریم حسینی لاهیجی.

۷ - لس آنجلس M 11 15 نوشته رجب ۱۰۸۱.

۸ - مجلس ۳۳۰۷/۱ ص ۵۲ - گویا نوشته ۱۱۰۰ (۱۰: ۹۵۵).

۹ - مجلس ۱۸۰۴/۲ (۵: ۲۰۵) ص ۱۰ - ۸۱.

۱۰ - مجلس ۳۸۱۱/۲ (۱۸۲۷۱۰) ص ۱۵۶ - ۳۱۹.

۱۱ - ملك ۱۶۷۱/۱ گگ ۸۶ پ-نوشتة ۱۰۶۱.

آغاز: بسمله. واستیفاقی منك یا کریم. الحمد لله الذی تفرد بالقدم والازلیة واخص بالوجود والسرمدیة واستائر بالالهة والخالقیة وسلک بنا بلطفه الکا فی فی شرایع النجاة ووفنا لئیان ما هو - الصواب فی معضلات الشفاء والاشارات وترجیح ما هو الحق فی کثیر من المسائل النزاعیة الواقعة فی المعقولات والمنقولات. . . . فیقول افرح خلق الله الغنی محمد المشتهر بسمسا الجیلانی. . . . هذه رسالة فی اثبات حدود العالم قدا تفقت منی بمحض فضل ربی مشتملة علی مقدمات حقة کل واحدة منها بانفرادها مستعملة فی مقامها کما لا یخفی علی المتبع الماهر لکن ترتیب تلك المقدمات علی وجه یؤدی الی حدود العالم وادفع الشکوک والشبهات علی ماسیحی ع فی هذه الرسالة مما یختص بها وذلك فضل الله یوتیه من یشاء.

انجام: فکل میسر لما خلق له . . .

معنی بزرگ مشنون کوچک را

اسرار یقین مگوی اهل شک را

خود جوز مغز جوز به کود کرا

با اهل مجازین حقیقت بگذار

ولو کنتم اظهر تموها علیه فمع انکم وقتم فی الحرام العقلی لکنتم من العا بشین النادمین ایضا.

مشهور مکن به نکته سازی خود را

منمای به این خلق مجازی خود را

- چون می بینی که اهل مجلس کورند
تمت بعون الله وحسن توفيقه في الشهدا المقدس الرضوى ومهبط الفيض الالهى ومحيط النور
القدسى فى اوائل شهر ذى القعدة فى سنة خمس واربعين والى وكتب مؤلفها بيده
محمد الشهير بسمسا الجيلانى غفر الله له ولوالديه ولجميع من له حق عليها وعليه.
- دانشمندان دیگری هم پیش از شمسای پس از وی از حدوث عالم سخن داشته اند:
- ۱ - شرف الدین مسعود مسعودی بخاری دانشمند سده ششم در شرح الخطبة الغرغرا لابن سينا از حدوث ذاتی و ابداع بحث کرده و آن را زمانی ندانسته و گفته است که میان خداوند و جهان وقت و هنگامی نیست و آفرینش همان فیض است. او از «العدم الصریح متساویة الاحوال» یاد کرده است. رویهم رفته می توان گفت که از سخنان او بویی از حدوث دهری برده می شود (نسخه بغدادلی و هیش ۸۳۴ ص ۵۲۰۳۴ تا ۵۶۱ فیلم ۴۹۹ دانشگاه، فهرست ۱ : ۳۴۱).
 - ۲ - افضل الدین استاد الزمان عمر بن علی بن غیلان در رساله حدوث العالم مورخ ۵۲۳ از حدوث زمانی موهوم سخن داشته است.
 - (دانشگاه ۷ : ۲۶۹۶ - ۲۷۰۶ تا ۱۳۱۴ نوشته ۱۱۰۸ - سنا نسخه کهن ش ۱۵۳۳)
 - (۱۸۳۷۹) به نسخ سده ۸ فیلم ۴۲۲۷ دانشگاه - راهنمای کتاب ۱۶ : ۵۱۵).
 - ۳ - سید محمد باقر داماد استرآبادی در قبسات، وایماضات، وافق مین، وصرط استقیم، و دیگر رساله های خود حدوث دهری را ثابت کرده است. او از غیلانی هم یاد نموده است.
 - ۴ - صدرای شیرازی شاگرد او بر خلاف شمسی گیلانی شاگرد دیگرش منکر حدوث دهری شده است. فیض کاشانی شاگرد صدرا در اللب گزیده سخن او را درباره آن آورده است (ذریعه ۶ : ۲۹۵ و ۱۸ : ۲۸۱) صدرا نامه ای به شمسای نوشته و رساله حدوث العالم خود را برایش فرستاده تا بدان بنگرد و اصلاح کند او بسیار از شمسای ستاید (ص ۲۶۰۲ - دانشگاه که به خط خود صدرا است)
 - ۵ - آقا شیخ علی فراهانی کمره ای کاشانی در گذشته ۱۰۰ و اندی در کاشان رساله الحدوث الزمانی دارد از روی اخبار شیعی و در آن هشت صد حدیث شیعی گذارده است (ذریعه - ۱ : ۸۹).
 - ۶ - آقا جمال خوانساری در گذشته ۱۱۲۵ در حاشیه حاشیه شرح التجرید از حدوث دهری سید داماد خرده گرفته است.
 - ۷ - ملا محمد اسماعیل مازندرانی خواجه یی اصفهانی در گذشته ۱۱۷۳ یا ۱۱۷۷ پس از ۱۱۵۳ در ابطال الزمان الموهوم از داماد یاری گرفته است.
 - ۸ - ابو عبد الله محمد ققمقام بن محمد زمان کاشانی سپاهانی در رد داماد و خواجه یی و یاری آقا جمال خوانساری در ۲ محرم ۱۱۶۲ مرآة الازمان نگاشته است و گویا او در حاشیه شرح التجرید هم چنین کرده باشد. (دانشگاه ۳ : ۷۳ و ۵۲۳ - فهرست الهیات مشهد ۱ : ۳۴۶ تا ۵۹۴).
 - ۹ - حسن بن عبدالرزاق لاهیجی قمی در گذشته ۱۱۲۱ در مصابیح الهدی و مفاتیح المنی از حدوث دهری داماد خرده گرفته و گفته که در مصابیح الدرایة خود از حدوث مادی و زمانی گفتگو داشت (دانشگاه ۲/۲ : ۳۶۶ - فهرست کرمان ۱۰۶ ذریعه ۲۱ : ۱۰۶ و ۹۳).

۱۰ - ابو جعفر محمد تقی استرآبادی در شرح فصوص الحکمة منسوب به فارابی ساخته در ۱۰۵۶ (برگ ۲۵ و ۳۸ عکس نسخه شماره ۸۳۵ آستان رضوی) از حدوث عالم گفتگو داشته و به عدم زمانی موهوم سابق آن اشارت کرده و گفته که «نشاید که گویند عالم قابل وجود ازلی نبود لهذا در لازل حادث شد و عدمی سابق افتاد هر چند واجب الوجود علت تامه است اما چون ممکن آن باشد که نحو وجودی او را ممکن بود و نحو وجود که عالم را ممکن بود همین وجود ازلی است و وجود ازلی محال بود و این سخن را یکی از دانایان (۱) در این او ان گفت و در حقیقت این سخن از غزالی است که در جواب عمر خیام گفت و وقتی که عمر در جواب طلب مرجحات مناطق افلاک گفت که شاید که از مقتضیات نظام جملی بود غزالی گفت که شاید حدوث عالم نیز از مقتضیات نظام جملی بود. و این سخن از آن گفت که پیش از طلب مرجحات مناطق افلاک بحث در قدم و حدوث میرفت لیکن این دانا به خود نسبت داده و تفصی به این طریق از سخن حکماء خوب نیست چه درین وقت سداثبات قدرتی می شود که گوینده ای را رسد که گوید: هر گاه عالم قابل وجود ازلی نباشد و حادث این حدوث جمع آید با اینکه خدا موجب به ایجاب طبایعی بود و مطلق شعور نداشته باشد و عالم ازو تخلف کرده باشد به سبب عدم قابلیت و امکان و ایشان قدرت را اثبات نتوانند کرد تا حدوث ثابت نشود که گفته است محقق طوسی رضوان (رحمة) الله علیه «وجود العالم بعد عدمه ینفی الایجاب» (نیز ص ۱۲۵ و ۱۳۴ نسخه ش طباطبائی مجلس).

۲۱ - الرسالة المکتوبية فی تحقیق معنی الوجود و فروعه و لواحقه، ساخته آغاز ع ۱۰۵۹ / ۲، در آن از هستی سخن به میان آمده و از شبهه ابن کمونه خرده گیری شده است:

۱ - پته هند ۲۶۰۱/۵ (مفتاح الكنوز اظهر ۲: ۴۲۳).
 ۲ - دانشگاه ۹۲۶ / ۶ گک ۱۱۱ - ۱۲۲ پ، با حاشیه های « منہ دام ظلہ » - (۳: ۵۱۵).

۳ - دانشگاه ۵۰۷۳ / ۶ گک ۱۹۳ پ - ۲۵۸، با عنوان «رسالة وجود از تصانیف ملا شمس مدظله العالی» نسخه بهمان خط شماره چهارم این مجموعه است که محمد کاظم طالقانی در ۲۷ شعبان ۱۰۵۲ نوشته است، با حاشیه های «منہ دام ظلہ، منہ سلمه الله تعالی».

۴ - مجلس ۴۰۸۵ / ۱ در ۱۴ برگ به نسخ (۱۱: ۸۳).

۵ - مشهد رضوی ۷۱۹ نوشته ع ۱۰۹۵ / ۱ (۴: ۱۵۰).

آغاز: بسمله. و منه انور لكل مطلب كريم. الحمد لله الذي جعلنا بتصحیح اعتقاد اتان فی اصول الدیانات و فروعها من اهل الشفاء والنجاة.. اما (و) بعد فیقول افر خلق الله الفنی محمد الشهیر بشمس الجیلانی... ان هذه الرسالة المکتوبية «رسالة ملكوتية» فی تحقیق معنی الوجود و فروعه و لواحقه فانه مسئله شریفه و غورها کما ینبغی امر عسر مشکل غایة الاشکال و لهذازل فیها اقدام افهام کثیر من ارباب والکمال.

۱ - در هاشم آمده، «مراد مهر محمد باقر است اعلى الله درجانه».

انجام: فالحمل على التأسيس راجح والحمل على التأكيد مرجوح فظهر انهما تمسكا بالمرجوح و تركا السراجح وفيه رمز فندبر ومن الخطاء فاحذر . تمت الرسالة الوجودية الشريفه المباركة الملكوتية يوم الاحد اوائل شهر ربيع الثاني سنة ١٥٥٩ (مج/١ ٤٠٨٥) .

٢٢ - رسالة في اثبات الواجب ساخته ١٥٦٥ (ذريعه ١: ١٠٥):

١ - سبها لارتهران ١٢/٢٩٢٩ ع ٢٦٦ - ٢٦٤ (٣: ٣٦) همان جنگ ميرزا محمد مقيم كتابدار (سپه ٤: ٧٩).

آغاز: اعلم ان الموجود الخارجى ينقسم قسمين لان وجوده الخارجى اما ان يكون وجودا معلولا للغير ومستعارا منه اولاً يكون.

انجام: فبان بهذا البرهان وجود الواجب بالذات فى الخارج وكتب مسئولاً مؤلف هذه الرسالة بيده... محمد المدعو شمسا الجيلانى... فى تاريخ ستين بعد الالف.

٢٣ - رسالة فى وجود الواجب

در آن از هستى خداوند سخن به ميان آمده و گفته نار اين كمون نه سست نشان داده شده است:

١ - دانشگاه ١٢/٩٢٦ گك ١٥١ ر - ١٥٢ ر نوشته روزگار شمسا (٣: ٥١٦).

٢ - مجلس ١٨٢٣/١ ص ١ - ١١ (٩: ٣٣٨).

٣ - ملك ١٦٧١/٣ گك ١٠٤ ب - ١١٠ ب.

آغاز: قد ثبت بالبراهين العقلية ان الحقيقة الوجودية موجودة فى الخارج و هى علة اللعل و مبدء المبادى و منبع الحقايق الممكنة... اذا عرفت هذا فقول ان الحقيقة الوجودية التى هى اتم الحقايق المحصلة.

انجام: و من فازو تشرف بفهم جميع ما ذكرنا من المقدمات اليقينية النورية يصير عنده شبهه ابن كمونة المشهورة بالاشكال فى نهاية الاضمحلال و اوهن الجدال و اضعف القيل و القال. س م س دام ظله.

(تمت الرسالة فى يوم الاحد عشرين شهر ربيع الاول من شهور سنة اربع و ستين بعد الالف) (مجلس ١٨٢٣/١).

٢٤ - برهان التوحيد يا رسالة فى اثبات وحدة الواجب:

١ - الهيات ١٦/٧٣٥ د (١٢٥ ر - ١٢٣ ر) نوشته محمد معصوم بن افضل حسيني گيلى از روى اصل به يك واسطه (١: ٣٧٥).

٢ - مجلس ١٧٥١/١٥ ص ٣٢٨ - ٣٣٢ (٩: ٢٤١).

آغاز: بسم الله. هو الله سبحانه و تعالى عما يشركون قد استدلل على توحيد الواجب جل شانه بانه لو تعدد كان الاثنان منه اعنى معروض الاثنيته بدون العارض اما واجبا بالذات وهو باطل لانه مركب من الواجبين و كل مركب ممكن بالذات لتأخر وجود الكل عن وجود الجزء و اما ممكن بالذات و هو باطل ايضا لان الممكن بالذات لا يبدله من علة فاعلية.

انجام: و بالجملة كلامنا فى ان جزء الشىء لا يجوز ان يكون علة فاعلية لذلك الشىء لافى الذهن و لافى الخارج نعم يجوز ان يكون العلم بالجزء علة للعلم بالكل و لافساد فى

ذلك (الهیات) لان العلم الاجمالي و العلم التفصیلی علمان تميزان لان العلم الاجمالي صورة واحدة علمية و العلم التفصیلی صورتان علمیتان متمیزتان بحيث لا يكون العلم التفصیلی بما هو علم هو تفصیلی جزء للعلم الاجمالي ولا العلم الاجمالي بما هو علم اجمالی جزء للعلم التفصیلی.

۲۵ - رساله برهان التوحيد:

۱ - مجلس ۱۳ / ۱۷۰۱ ص ۴۲۶ - ۴۳۵ (۹: ۲۴۳).

۲ - ملك ۱۶۷۱/۴ (۱۱۱ ر - ۱۱۷ ر).

آغاز: بسمله. اعلم ان الموجود اما ان يكون لوجوده حقيقة علة اولاً فان كان له علة فهو الموجود الممكن بالذات، و ان لم يكن له علة فهو الموجود الواجب بالذات و لا واسطة بينهما و قد ثبت بالبرهان انه لا يصح ان يكون وجود الواجب زايد على حقيقته. انجام: فيلزم القدر المشترك الذاتي فيلزم التركيب في الوجود بلاسبب الذي هو الواجب بالذات، و الحال انه قد ثبت بالبرهان ان الوجود بلاسبب بسيط صرف.

۲۶ - اثبات وحدة الواجب و لزوم الفساد على تقدير تعدد الواجب بالذات و نفي الشريك عنه،

در الذريعة (۱: ۱۰۵) آمده است که آن بخشی است که از حکمة المتعالیه او در آن از آیت «لو كان فيهما آلهة الا الله لفسدتا» یاد شده است. شعرهای فارسی هم در آن دیده می شود. شمساً آنرا در پایان شوال ۱۰۴۵ در مشهد رضوی ساخته است:

۱ - پته هند ۲۶۰۹/۵ (مفتاح الكنوز اظهر ۲: ۴۳۳ چاپ ۱۹۶۵) بنام برهان التمانع از شمساکه گویا همین رساله باشد.

۲ - دانشگاه ۹۲۶/۲ گگ ۹۳ ر - ۹۵ ر با حاشیه «منه دام ظلّه» (۳: ۱۳۶) در فهرست اشتباهی رخ داده و انجام خلق اعمال دوانی برای این یکی نوشته شده است.

۳ - مجلس ۱۷۰۱/۱۵ ص ۴۴۲ - ۴۶۵ نوشته ۱۰۷۶ (۹: ۲۴۴).

۴ - مجلس ۱۸۲۳/۵ (۹۳ - ۱۲۵) (۹: ۴۴۱).

۵ - گوهرشاد ۳۸۸/۲ از سده ۱۳ (فهرست شهرستانها ۲۰۴ - فهرست فیلمها ۱: ۶۴۷) (۲۱۵).

۶ - همدان ۲۲۲/۱ نوشته ۱۰۷۳ (شهرستانها ۱۴۰۰ - نشریه ۳۶۱: ۵، این نسخه گویا همین رساله باشد یا مانند این و در فهرست به نام رساله توحیدیه یا اثبات التوحيد یاد شده است.

۷ - ملك ۱۶۷۱/۲ (۸۸ پ - ۱۰۲ ر).

آغاز: بسمله. الحمد لله الواحد الاحد ... اما بعد فيقول افقر خلق الله الغنى محمد الشهر بشمس الجيلاني ملكه الله نواصي الاماني هذه رسالة في بيان لزوم الفساد على تقدير تعدد الواجب بالذات و بيان نفي الشريك عن الواجب بالذات و اثبات التوحيد له تعالى على ما وقع اليه الاشارة في قوله تعالى في اوائل سورة الانبياء و هو قوله تعالى لو كان فيهما الهة الا الله لفسدتا.

انجام: ولا شك ان التأسيس اولى من التاكيد و ايضا و حمل على التاكيد دون التأسيس
الذى ذكرناه يلزم قوت الاشارة الى المطلب الاول الذى هو عمدة المطالب عند علماء الدين
والحكماء الالهيين واهل الكشف و اليقين. تمت الرسالة بحمدالله... فى سلخ شهر الشوال
المندرج سنة خمس و اربعين و الف فى المشهد المقدس الرضوى على مشرفه صلوات الله
و تسليمه مر الايام و الليالى.

۲۷ - رساله فى ابطال وجود الواجبين يا رساله فى تقرير البرهان على التوحيد
ساخته در شیراز در ۱۰۵۰، در آن به شبهه ابن کمونه پاسخ داده شده است.
ابن کمونه در الکاشف (فصل ۲ باب ۷) درباره توحيد و یگانگی خداوند شکی
آورده و خود بدان پاسخ گفته است.^۱
از این شک دانشمندان دیگر هم یاد کرده اند:

۱ - جلال الدین محمد دوانی در شواکل الحورفی شرح هیاکل النور (هیكل ۴ فصل
۱) بی آنکه نامی از وی ببرد همین شک را آورده و بدان پاسخ داده است (ص ۱۰۶ چاپ
۱۹۵۳ مدراس) همچنین در تفسیر سوره اخلاص و تهلیلیه خود ساخته ۸۶۲ و حاشیه شرح
تجرید (مجلس ۱۰: ۱۸۵۴).

۲ - غیاث الدین منصور دشتکی در اشراق هیاکل النور لکشف ظلمات شواکل الغرور
این شبهه را از خود الکاشف ابن کمونه آورده است (برگ ۶۶ شماره ۳۵۱ دانشگاه)
۳ - سید داماد در عرش تقدیس (فهرست دانشگاه ۳: ۲۹۹ ش ۱۵۹۵) یا تقدیسات
(تقویم الحکمة الایمانیه) (الهیات ۱: ۴۱۶ ش ۱۸۱۶) شبهه ابن کمونه وارد نموده و گفته
که پیشاهم به آن پاسخ داده اند.

در حواشی که با رمز «م ح ق» بر شرح فصوص الحکمة فارابی از غازی و بر
المبدء و المعاد ابن سینا (مجلس ۱۵: ۲۱۱۷ ش ۲ و ۳۹۷۵/۱) هست و شاید از داماد
باشد حل شبهه ابن کمونه و حدوث دهری آمده است.

۴ - صدرای شیرازی در الحکمة المتعالیه فی الاسفار الاربعه العقلیه (مجلد سوم فن یکم
موقف یکم) بنام و در المبدء و المعاد (ص ۵۳ ج ۲) بی آنکه نامی از وی ببرد این شک را آورده و
پاسخ گفته است.

۵ - رجب علی تبریزی حل شبهه ابن کمونه دارد. (مجلس ۱۰: ۲۰۰۳ ش ۳۹۲۶/۳).
۶ - میرزا محمد بن حسن شیروانی در گذشته ۹ - ۱۰۹۸ دفع شبهه ابن کمونه دارد
(ذریعه ۸: ۲۲۸).

۷ - محمد سراب تنکابنی زنده در ۱۱۱۵ در رساله التوحيد خود که در ۱۱۰۳ ساخته
است از سخنان صدرای شیرازی در حاشیه الهیات شفا و شمسی گیلانی در رساله خود در ردی
که بر شبهه ابن کمونه کرده اند خرده گرفته است (دانشگاه ۳: ۲۱۳).

۸ - محمد بن عبدالکریم طباطبائی بروجرودی در دفع شبهه ابن کمونه سخنان صدرای

۱ - مجلس ۵: ۳۷۷-۳۹۹ - دانشگاه ۳: ۲۶۵ - آستان رضوی ۴: ۳۴۵.

شیرازی و شمسی گیلانی را آورده است (ذریعه: ۸۹: ۲۲۹).

۹ - حاج ملاهادی سبزواری (۱۲۱۲ - ۱۲۸۹) در شرح غرر الفرائد مقصد سوم (ص ۱۴۴۷ چاپ سنگی ۱۲۹۷) این شبهه را بنام از ابن کمونه نقل ورد کرده است.

نسخه‌ها:

۱ - الهیات ۵۷۳۵/۲ نوشته ۱۰۷۳ در ۷۳۳-۷۷۸ (۳۷۳:۱).

۲ - مجلس ۱۷۰۱/۷ (ص ۲۴۱-۲۴۸) (۲۳۹:۹).

آغاز: هو الله سبحانه تعالی. لو كان في عالم الوجود واجبان بالذات، العياذ بالله تعالی، لوجب ان يكون حقیقه الوجوب الذاتی مشترکاً بینهما اشتراكاً ذاتیاً ولا یجوز ان یکون وجوب الوجود مشترکاً بینهما عرضياً كما هو مذکور فی شبهة ابن کمونه.

انجام: واعلم ان المفاصد التي يكون واردة على القول بكون وجوب الواجب بالذات معلولا على ما ذكرنا مفصلاً يرد جميعها على القول بكون وجود الواجب بالذات معلولا كما يظهر بالتأمل غائراً فاعليك باستخراجها تفصيلاً على محاذات ما ذكرنا مفصلاً في الوجوب اذا كان معلولا. وكتبت هذه بيده الجانية الفانية مؤلف هذه الرسالة الشريفة وهو اوج خلق الله الغني محمد المشتهر بشمس الجيلاني في بلدة الشيراز في تاريخ سنة خمسين بعد الالف.

۳۸ - رساله اثبات الواجب و توحیده،

سخنان صوفیان در وحدت وجود در آن آمده و در آغاز از تجرید طوسی یاد کرده و در پایان در تفسیر سوره توحید از زمخشری در کشف خرده گرفته است:

۱ - مجلس ۱۷۰۱/۴ ص ۱۵۶-۱۸۸ (۲۳۷:۹).

آغاز: اعلم ان كل مفهوم كلي مشترك معنوي لان الكلي بما هو كلي لا يابي عن وقوع الشركة فيه والمفهوم الانتزاعي للوجود المنتزع من الوجودات مفهوم كلي.

انجام: وقد تقر عند اهل العربية انه اذا امكن حمل الكلام على التأسيس فالحمل على التأسيس راجح والحمل على التأکید مرجوح حينئذ فظهر انهما تمسكا بالمرجوح وتركا الراجح وفيه رمز، فتدبر.

۳۹ - رساله في تنزه الواجب عن الماهية الكلية والتعيين والتشخص الزايدين يا رساله في التوحيد و حل شبهة ابن کمونه:

۱ - گوهر شاد ۳۸۸/۴ در ۵ برگ از سده ۱۳

(شهرستانها ۲۴۵) همان فیلم ۲۱۵۰ دانشگاه (۱: ۶۴۷).

۲ - مجلس ۱۷۰۱/۱۳ ص ۴۳۶-۴۴۱ (۲۴۴:۹).

۳ - ملك ۱۶۷۱/۵ (۱۱۱-۱۱۵ ر).

آغاز: بسم الله. اعلم ان من خواص الواجب جل شانہ الا يكون له ماهية كلية وتعيين وتشخص زايد على الماهية الكلية كما ان الحقائق المحصلة من الممكنات لها ماهية كلية وتشخص وتعيين زايد على الماهية الكلية بل يجب ان يكون تشخص واجب الوجود، بالذات عين حقيقته الوجوبية.

انجام : ومن تأمل فيما ذكرنا من المقدمات الحققة منصفاً يظهر له ان شبهة ابن كمونة مع شهرتها بالا شكال في غاية الوهن والاختلال عند اصحاب الحقيقة والحال وكانه اظهرها لاصحاب القيل والقال وجنود شيطان الخيال (س م س الجيلاني رحمه الله تعالى نقلت هذا التحقيق من خطه، گوهرشاد).

۳۰ - الرسالة البرهانية النورية في علم الله، ساخته درمکه در ۱۰۴۸،

در آن گفته شده که دانایی خداوند حصولی و حضوری نیست بلکه گونه‌ای دیگری است جز این دو (ذریعه ۱۵ : ۲۴ و ۳۱۸ : ۳۹۰):

- ۱ - دانشگاه ۳۰۴/۲ نوشته محمد قاسم بن سید محمد حسینی شاگرد خود شمس از روی نسخه استاد هنگامی که اوزنده بوده است در سال ۱۰۵۸، در ۱۹۹۹ پ - ۲۱۰ ر).
- ۲ - دانشگاه ۳۸۹/۱ برگ ۱ پ - ۱۲ نوشته ۱۲۵۲ با حاشیه «منه» (۳ : ۳۰۸ و ۳۰۷).
- ۳ - دانشگاه ۵۰۷۳/۵ برگ ۱۸۳ پ - ۱۹۳ ر بهمان خط ش ۴ نوشته محمد کاظم طالقانی در شعبان ۱۰۵۲، در پایان آمده است حاشیه رساله العلم من تصانیف مولانا شمس الجیلانی سلمه الله تعالی .»

۴ - رشت ۲۳/۱ نوشته ده‌هیکم محرم ۱۱۸۷ (ص ۱۱۰ فهرست).

۵ - مجلس ۱۷۰۱/۳ ص ۱۳۰-۱۵۵ (۹ : ۲۳۶).

۶ - مجلس ۱۹۱۶/۱۹ (۲۹۱-۲۹۷) نوشته ۱۲۲۰ (۹ : ۵۸۱).

۷ - مجلس ۳۳۰۷/۳ (۹۰-۹۸) گویا نوشته ۱۱۰۰ (۱۰ : ۹۵۶).

۸ - مجلس ۴۰۸۵/۲ (۱۶-۲۵) به نسخ (۱۱ : ۸۴).

۹ - مشهد رضوی ۶۸۰ به نستعلیق.

۱۰ - مشهد رضوی ۶۸۱ نوشته ۱۰۹۵ (۴ : ۱۳۷).

۱۱ - همدان ۲۲۲/۲ نوشته ۴-۱۰۷۳ (شهرستانها ۱۴۰۰).

گویا این نسخه همین رساله باشد یا دورسالة دیگر و در نشریه (۵ : ۳۶۱) یاد نشده است. آغاز : العليم الحكيم . الحمد لله خالق الكل و هادي السبل والصلوة والسلام على افضل الرسل والكل في الكل وآله المعصومين من الخطاء والزلل في العلم والعمل اما بعد فيقول افقر خلق الله الفنى محمد الشهير بسماء الجيلاني هذه رساله مفردة في اثبات ان علم الواجب جل شانہ بالاشياء قبل وجودها و بعد وجودها و حين وجودها لا يجوز ان يكون حصولها و لاحضورها بل لا بد ان يكون ناكثا اعلم ان العالم بالغير قسمان : احدهما العالم الذي يكون علمه ذاتا اعلى ذاته وذلك العلم الزائد على الذات منحصر في الحصولي و الحضوري . و هذان القسمان من العلم هما العلمان المأنوسان فيما بين العالمين من الممكنات و فهم ما عداهما مشكل.

انجام : ولهذا حکم البرهان على ان الاول من الصفات السلبية بالنسبة الى ساحة عزه و جل شانہ و الثاني من الصفات الثبوتية الكمالية لثابته في مرتبه ذاته بذاته مع قطع النظر عن كل ما عدا ذاته. وقع تحرير هذه الرسالة البرهانية النورية على يد مؤلفها اقل الابداء المجاور بمكة خير البلاد محمد الشهير بسماء الجیلانی في تاريخ ثمان واربعمين بعد الالف.

در بنیاد نسخه‌های خطی فرهنگستان با کومجموعه‌ایست به شماره B8243 (۲۹۸۰۵) دارای تعلیقات خضری و حسین کاشی و عبدالرزاق لاهیجی و ملا قاسم اصفهانی و شمسای کشمیری همه به یک خط و در بر گهای ۱۲۳-۱۱۷ ر آن «اثبات علم الواجب» شمسای گیلانی است نوشته عبدالمطلب بن ابی طالب حسنی حسینی در ۱۰۹۴ که شاید همین رساله باشد.

۳۱ - رساله فی علم الله،

در پایان از رساله بزرگ خود درباره دانایی خدا یاد کرده است:

۱ - دانشکده الهیات ۷۳۵/۱۱: برگه ۱۹۲ پ- ۱۹۴ با حاشیه «منه رحمه الله تعالی».

آغاز: هو الله سبحانه وتعالى. اعلم ان الجوهر المجرد العالم لا يفعل شيئا الا بان يكون

علمه سابقا عليه.

انجام: و لنا رساله تمسوة في تحقيق علم الواجب جل شانہ بالاشياء واحد بسطانا العلم في هذه المسالة فيها من اراد البسط والتفصيل فليراجع اليها فانها مشتملة على قواعد شريفة كثيرة (من مؤلفات شمس الملة والدين نور الله تعالی مرقدہ الى يوم القيام والدين. تم).

۳۲ - رساله فی علم الله،

وی در آن کوشیده است که اندیشه خویش را با سخنان معصومان سازگار سازد و اختیار

کافی را آورده و شرح کرده است:

۱ - دانشگاه ۹۲۶/۵ برگه ۱۵۳-۱۵۵ به خط نستعلیق و در پایان رفی «سمس رحمه

الله» دیده می شود (۳: ۳۰۸).

آغاز: واعلم ان ما برهنا عليه باذن الله تعالی من ان علم الله تعالی بالاشياء لا يجوز ان يكون حضوريا ولا حصوليا بل لا بد ان يكون نحو ان لا تا على ما بينا مشروحا شرحا برهانيا هو مذهب ابيه العلماء الراسخون في العلم والعمل المعصومون من الخطاء والزلل في بيان احكام الشرايع والممل وهم ائمتنا المعصومون الاثناعشر.

انجام: يجب حمل كلام الشارع على التفاهم العرفي ما لم يصرفه صارف عقلي او شرعي وليس فليس سمس رحمه الله تعالی.

۳۳ - رساله فی اثبات المعاد الجسماني،

در باره بندی از حشر الاجساد فی يوم المعاد از غیاث الدین منصور شیرازی، صدرای شیرازی

نیز در مبدء و معاد و دیگر جاها چنین سخنانی ازدشتکی آورده است:

۱ - الهیات ۷۳۵/۹ پ- ۱۶۴ پ- ۱۹۲ (۱: ۲۷۵).

آغاز: هو الله سبحانه وتعالى. قال غياث المدققين في رساله حشر الاجساد يوم المعاد بهذه العبارة تذكرة ان القائلين بالمعاد الجسماني من يقول بان البدن المحشور ليس هو الاول بعينه و باجزائه بل الباقي بشخصه هو الروح لا غير.

انجام: ولا شك لاحد في انه يجب جعل كلام الشارع على التفاهم العرفي ما لم يصرفه صارف عقلي او شرعي وليس فليس.

۳۴ - رساله فی اثبات ولاية امير المؤمنين على (ع) يا رساله فی معنى الامانة والامامة،

به روش عقلی و نقلی و می گوید که تحقیق در آن بهمن الهام شده است. شعر فارسی دارد و از علل الشرایع و کافی در آن آورده است، فیض کاشانی هم تفسیر آیه الامانة دارد (ذریعه ۴: ۳۲۴):

۱ - دانشکده الهیات ۷۳۵/۴، برگ ۱۰۴-۱۱۵، نوشته دردهه یکم ۱۰۷۳/۱ع از روی خط شمساً به يك واسطه، با حاشیه «منه رحمه الله تعالى» با حاشیه های ابو القاسم موسوی لاهیجی و محمد رضای موسوی لاهیجی قاضی و کریم حسینی لاهیجی (۱: ۳۷۴).

۲ - مجلس ۱۷۰۱/۹ (ص ۳۱۰-۳۲۷) (۹: ۲۴۱).

آغاز: بسمله. والاستیفاق من المهیمن الکریم. اعلم ان الواجب جل شانہ الیاضیه العامه و الجوادیه التامه و نسبة فیضه الی وجوده لا تقصیر فی عمومها و شمولها فکل قابل الوجود یجب ان یتفید وجوده الذی فی وسعه وطاقته من جنابه.

انجام: فالاولی حمل العقل فی الحدیث الشریف الذی شرحناه علی العقل بمعنی القوة الادراکیه و الحاله الادراکیه لتکون موافقا لتلك الاحادیث الشریفه.

۳۵ - اسرار الایات که در تفسیر سوره الاخلاص، از آن یاد کرده است، گویا به پیروی از صدرای شیرازی که اسرار آیات و انوار الیانات دارد (فهرست من برای نگارش های صدر اص ۲).

۳۶ - تفسیر سوره الاخلاص، ساخته ۱۰۴۸ هنگامی که در مکه مجاور بوده است به روش اهل التاله و الاشراق، در آن از شبهه ابن کمونه یاد شده است و از مشوی حکیم غزنوی و در آن آمده است «علی ما بینا تفصیلا فی رساله اسرار الایات».

ابن سینا و سید داماد و رضی الدین رجب یرسی و جلال الدین محمد دوانی و صدرای شیرازی و میرزا فخر الدین مشهدی در گذشته ۱۰۹۷ و دیگران هم برین سوره تفسیر نوشته اند (ذریعه ۴: ۳۳۵):

۱ - دانشکده الهیات ۷۳۵/۱۰ د برگ ۱۶۵ پ - ۱۹۲ پ نوشته محمد مصوم حسینی گیلی در محرم ۱۰۷۳، با حاشیه «منه رحمه الله» (۱۰: ۳۷۶).

آغاز: بسمله. والاستمداد من المهیمن العظیم. الحمد لله لذی لاحدی الذات الاهو و لاعینة الصفات لشیء الاله و لاله غیره وحده... و بعد فقول اقل العباد المجاور بمکه خیر - البلاد و احوج خلق الله محمد الشہر بشمساً الجیلانی. هذه الاسطر القلائل اتفقت منی بمحض فضل ربی کتبتها و جمعتها فیما فهمت من المعانی المتحملة بعد تعمق نظری فی السورة العظیمه الکریم سورة الاخلاص.

انجام: علی ما عرفت سابقا باوضح البیان والله المستعان و علیه التکلان... وقع الفراغ من تسوید هذه الاوراق علی طریقه اهل التاله و الاشراق و ارباب المکاشفة و الاذواق علی ید المؤلف اقل العباد المجاور بمکه خیر البلاد... احقر خلق الله الغنی محمد الشہر بشمساً الجیلانی.... فی تاریخ سنه ثمان و اربعین بعد الالف حامدا مصلیا مستغفرا لله و لوالدیه و لجميع الاقارب و الاباعد من الاخوان المؤمنین الی یوم الدین.

۳۷ - تفسیر سوره الانسان، در ۲۶ مشرق،

غیاث الدین منصور دشتکی و معز الدین محمد بن ظہیر الدین محمد حسینی اردستانی در

۱۰۴۴ در دکن هم بر این سوره تفسیر نوشته اند (ذریعه ۵: ۳۴۳ و ۳۴۴):

۱- دانشگاه ۸۰، نسخ محمد بن حسین بن شمس الدین گیلانی گویا نوه شمسی گیلانی (۱: ۵۲) در ذریعه (۴: ۳۴۳) آمده که این نسخه را عماد فهرسی برای خزانة رضویه وقف کرده است ولی در فهرستهای آنجا چنین چیزی دیده نمی شود.

آغاز افتاده نزدیک به پایان مشرق سوم.
انجام: و من لم یجتل الله له نور افعله من نور. اللهم یا واهب الحیات حقا و یا مالک الرقاب رقا یا بک عبد یطلق علی کرمک رجاء لقبول توبته.

۳۸- حاشیه الایماضات،

در حاشیه شرح التجرید از آن یاد کرده است (ش/۷۰۷۹/۱ گ ۱۲۱ ب).

۳۹- شرح تقویم الایمان،

در رساله فی تحقیق صدور الکثیر عن الواحد از آن یاد شده است.

۴۰- حاشیه القیاسات از شمسا (چاپ سنگی ۱۳۱۴)

ص ۵، ۱۵، ۱۶، ۳۵، ۴۲، ۵۵، ۵۸، ۶۰، ۷۱، ۷۲، ۷۷.

۴۱- حاشیه شرح الاشارات

در تحقیقات در بیان احوال موجودات از آن یاد شده و در خود آن از الحکمة المتعالیه و الرساله الملکوتیه فی حدوث العالم خودوی چند بار نام برده شده است:

۱- مجلس ۱۸۹۲/۲ ص ۱۵۸ - ۲۱۵ شکسته نستعلیق زمان شمسا با حاشیه هایی با رمز «منه ظله العالی» با خط خوردگی و گویا اصل و با افزوده هایی از نسخه بدلها در هاشم از مبحث جوهریت جسم تا علمت هیولی و صورت (۹: ۵۶۶).

آغاز: قال الشیخ قدس سره قد علمت ان للجسم مقدارا کمیا متصلا، اشار الی هذا العلم فی ماسبق بقوله بل هو فی نفسه کما هو عند الحس، وتفصیل فی هذا المقام انه لا خلاف بین الحکماء والمتکلمین فی وجود جوهر مجرد.

انجام: قال الشارح قدس سره فی اتصافها بالعلیه الی وجود معلولها المتاخر عنها حاصل کلامه اتصاف العلیه بالعلیه بالفعل موقوف علی وجود المعلول من ان وجود المعلول متاخر عن وجود العلة وتاخر وجود المعلول عن وجود العلة لا یستلزم تاخر وجود المعلول عن حقیقه العلة لجواز ان یکون صفه العلیه موقوفه علی وجود المعلول ولقائل ان یقول کسما ان العله والمعلولیه من المتضایفین الحقیقی لذلك .

۴۲- حاشیه حاشیه الشریف علی شرح التسمیه

در الحکمة المتعالیه از آن یاد شده است (مجله وحید ۲۰۰۲: ۸۴۹).

۴۳- شرح الحدیث النبوی

در جنگ فیاض سبزواری فیلم ش ۷ ۵۷ دانشگاه (گ ۴۱ ر) به خط خود شمسا.

۴۴- حاشیه شرح التجرید و حاشیه الخفزی علیه فی القسم الالهی،

(ذریعه ۶: ۱۱۶۰۶-۱۱۶۰۷ روضات ۲۸۷)

او در الحکمة المتعالیه خود از آن یاد کرده است و در آن گفته است «حواشینا علی - الایماضات» (برگ ۱۲۱ پ ش ۹۰۷۹ دانشگاه) و از متن رساله اثبات الواجب صدر الدین

محمد دشتکی و شرح آن از غیاث الدین منصور دشتکی پسرش همان الحقایق المحمدیه فی شرح الحقایق المحمدیه دوسه باری و از الافق المبین سید داماد ازدوانی و نهایه الاقدام شهرستانی و المواقف ایچی و شرح العقائد گویا ازدوانی نام برده و از رساله اثبات الواجب خود محشی خفزی و بحث او در علم ودانایی خدا بهره برده است.

(مجله وحید ۲۰۲ : ۸۴۹):

- ۱- دانشگاه ۳۵۴/۱ نوشته محمد قاسم حسینی گویا در ۱۰۵۸ (۳ : ۲۳۵).
- ۲- دانشگاه ۴۰۰ نوشته ۱۱۲۰ با حواشی شما (۳ : ۲۳۵).
- ۳- دانشگاه ۸۲۷ به شکسته نستعلیق صدرالدین (۳ : ۲۳۵).
- ۴- دانشگاه ۲۳۸۳/۱ نوشته شب شنبه ۲۸ ذح ۱۱۲۳.
- ۵- دانشگاه ۶۹۲۱/۴ (۸۵ پ - ۱۶۲ پ) نوشته ۳ ذح ۱۰۷۳.
- ۶- دانشگاه ۷۰۷/۳ از سده ۱۱ با حاشیه «منه»
- ۷- دانشگاه ۹۰۷۹/۱ (۲ پ - ۱۲۴ ر) نوشته زمان بن روحی سرکانی در ۲۹ ج ۱۰۷۶/۱.

۸- دانشکده حقوق ۴۲/۳ د از سده ۱۱، حاشیه‌ها بارمز «منه دام ظلّه، منه ادام الله تعالی» (ص ۳۲۲ فهرست).

- ۹- دانشکده الهیات ۵۲۹، حاشیه‌ها بارمز «منه دام ظلّه، منه رحمة الله» (ص ۵۲۴ فهرست).
- ۱۰- سپهسالار ۶۳۸۴/۳ گگ ۶۵ ر - ۱۱۴ پ از سده ۱۲ (۴ : ۲۱۶).
- ۱۱- سپهسالار ۶۳۹۱ از سده ۱۲.
- ۱۲- فیضیه قم ۱۸۰۹/۲ (فهرست استادی ۳ : ۱۳۵).
- ۱۳- گوهرشاد ۱۰۹۸ از سده ۱۱ (شهرستانها ۲۷۳).
- ۱۴- مجلس ۳۸۸۸ (۱۰ : ۱۹۱۴) نوشته روز دوشنبه یکم محرم ۱۰۶۶ با حاشیه «منه مد ظلّه».

- ۱۵- مشهد رضوی ۱۵۷ نوشته ۱۰۶۱ (۱ : ۳۷).
- ۱۶- مشهد رضوی ۵۱۳ به نستعلیق در ۹۸۹ برگ (۴ : ۸۳).
- ۱۷- یزد جامع ۱۳۹۶/۳ از سده ۱۱ (۳ : ۹۴۸) (نشریه ۴ : ۴۰۱).
- ۱۸- پریستن ۹۸۳ نوشته ۱۵۵۷ در ۱۱۰ برگ (ماخ ۳۵۷۲)
آغاز : بسمله. و به نستعلیق. الحمد لله ذی‌المجد والبهاء
اما بعد فیقول افتر خلق الله الفنی محمد المدعو بشمسا الجیلانی

هذه مملقات اتفقت منی بفضل الله سبحانه علی مبحث الهیات التجرید و شرحه الجدید. والحاویه الی علیها العلامة الخفزی مع تحقیقات شافیة و تدقیقات وافیه.

انجام : قوله و سایر الاوصاف ای بشرط سلب سایر الاوصاف یعنی لیس له تعالی صفة کمالیه زایدۀ علی ذاته بل جمیع صفاته الکیالیة کالعلم والقدرة و غیرهما عین ذاته تعالی وهذا اشارة الی نفی الکثرة بعد الذات.

۴۵- حاشیه رساله نفس الامر یا حاشیه اثبات العقل یا رساله اثبات الجوهر المفارق

للطوسی، در آن از حدوث دهری و از رساله حدوث العالم خود یاد کرده و نخست استدلال خواجه طوسی را گزیده و آورده آنگاه از سه راه تباهش ساخته است.

بر اصل رساله طوسی شمس الدین محمد کبشی و جلال الدین محمد دوانی و محمد حنفی تبریزی هروی در بخارا نزدیک ۹۰۰ شرح نوشته اند.

مولی حسین الهی اردبیلی و شیخ بهائی بر آن حاشیه دارند (مدرس ۴۶۴ تا ۴۶۸).
محمد بن فخر الدین رستم داری نیز برای امیر محمد یوسف حسینی رساله فی تحقیق معنی نفس الامر نگاشته است و در آن به حاشیه گرگانی بر شرح مطالع می نگرند (مهدوی ۵۹۲/۹-
نشریه ۲: ۱۲۵):

میرسید شریف نورالدین علی گرگانی نیز «تحقیق نفس الامر و الفرق بینه و بین الخارج» دارد (دانشگاه ۹۸۸۹/۵):

۱- دانشگاه ۹۲۶/۱۴ هاشم بر گهای ۱۵۲ ر تا ۱۵۰ پ که از چپ به راست رفته است بارمز «س م س م س م» در پایان (۳: ۲۲۷).

۲- مجلس ۱۸۲۳/۳ ص ۲۱-۳۲ نوشته پایان ع ۱۰۶۴/۱ پس از مرگ شمس که درباره او «طاب ثراه» گفته شده است (۹: ۴۳۹ و ۱۰: ۳۶۲).

آغاز: قال المحقق. «انا لانك في كون الاحكام اليقينية الخ».

ملخص استدلاله قدس سره ان لنا احكاما كثيرة صادقة ييقين و احكام كثيرة كاذبة-
بيقين كاعتقادات الجهال و اعتقاد اصحاب الجهل المركب و الاعتقادات الصادقة اليقينية
و الكاذبة ييقين مشتركان في الوجود الذهني و مختلفان با اعتبار وجود آخر وهو الوجود في
نفس الامر.

انجام: فلا يكون الحادث منحصر اعلى الحادث الزماني على ما عرفت مشروحا س م س م
دام ظلّه (دانشگاه).

(تمت الرسالة من افضل المتأخرين شمس الجيلاني طاب ثراه على رساله اثبات العقل للمحقق الطوسي رحمه الله في سلخ شهر ربيع الاول موافق سنة ۱۰۶۴) (مجلس).

۴۶- تعليقات شرح حکمة العين، در الفوائد الفلسفية يا مراتب الوجود از آن یاد شده است. (ذريعه ۶: ۱۲۲ - روضات الجنات ۲۸۷).

آغاز: الحمد لله الذي جعل قراح التحقيق واليقين و صراح الحق والبراهين نجاة لطبيعتها.
انجام: في جانب الموقوف عليه لا الموقوف فقط (ملی):

۱- قم فيضيه ۱۲۱۸/۱ (استادی ۲: ۷) (مجله وحيد ۲۰۲: ۸۴۹).

۲- ملی انوار ۷: ۱۰۳ ش ۱۱۴ نوشته ۱۰۰۲.

۳- اوقاف بغداد ۶۴۷۵ در ۱۶۵ برگ نوشته در ۱۰۷۲ (فهرست طللس ص ۱۰۸)
جیوری (۲: ۲۶۵) او را «محمد شمس الدین يحيى گیلانی» در گذشته ۸۹۲ پنداشته است.

۴- هاشم شرح حکمة العين ش ۱۵۵ دانشگاه اصفهان مورخ ۱۰۹۰

۴۷- حاشیه شرح الهداية:

۱- همدان مدرسه غرب ۲۲۲/۳ نوشته ۴-۱۰۷۳ (شهرستانها ۱۴۰۰ نشریه ۳۶۱ : ۵).

۲ - فیضیه قم ۱۷۱۶/۱ نستعلیق صدرا ابن عباس در ۱۰۹۳ (استادی ۲: ۱۲۲).

۳ - ش ۴ مجموعه لاچوردی درقم (آشنایی باچند نسخه خطی مدرسی طباطبایی ۱۱۵: به نسخ سده ۱۱ در ۵۵ برگ - (مجله وحید ۲۰۲ : ۸۴۸).

۴۸ - اجوبة المسائل یا اجوبة صدرالاسئلة شمس،

پرسشها در سفری که صدرا بوده است بدورسیده بود، چاپ شده در کنار مبده و معاد ص

۵۹-۰۳۴۰ (فهرست من در یادنامه صدرا ۲ - ذریعه ۲: ۸۱-۵: ۲۰۸):

۱ - دانشگاه ۱۱/۱۰۳۰ گک ۹۵ - ۱۰۰ ر (۱۷۹: ۳).

۲ - سپهسالار ۱۱/۲۸۳۱۵ گک ۶۵ پ - ۶۹ پ (۲۸: ۳).

۳ - مجلس ۱۱/۱۷۱۹ ص ۳۰۴-۳۰۷ (۹: ۲۵۶).

۴ - مشهد رضوی ۳۱۴ در ۳۴ گک نوشته ۱۲۹۲ (۴: ۱۰).

آغاز : ورد علی کتاب من اعز الاخوان و افاضل الاقران اولی الدراية والعرفان ... قال السئوال الاول قد تقررفی مكانه انه يعتبر فی الحركة فی كل مقولة.
انجام . لعل الله یرفع بیننا و بجمع بیننا انه ولی الاجابة و الیه الانابة.

۴۹ - اجازة شمس به محمد قاسم بن سید محمد حسینی مدرس نویسنده رساله فی علم الله

اودر رمضان ۱۰۵۸ و حاشیه حاشیه شرح التجرید او گو یادر همین سال درباره روایت رساله

علم خود او به خط خود نزدیک به پایان شوال ۱۰۵۸ در طوس:

۱ - دانشگاه ۳۰۴ برگ ۱۹۸ ر آغاز افتاده (۳: ۳۰۸ و ۲۳۵):

«... الفروع و الاصول صاحب الطبع النقاد و التفهم الواقدم محمد قاسم الحسینی المدرس

سلمه الله و ابقاه و جعله فائز المطالبة فی دنیاه و اخراته ان یروی عنی بهذه الرساله مراعیاً لما هو حق

الروایة ، و التمس منه ان تذکر فی الخلوات و عقیب الصلوات و مظان استجابة لدعوت، و کتب

یمناه الکاسرة الدائرة احوج المحتاجین الی الله تعالی الغنی محمد الشهیر بشمسا الجیلانی

غفر الله تعالی له و لوالدیه و لجميع المؤمنین الی یوم الدین فی اعلی علیین بحرمة سید المرسلین و عترته

الطاهرین المعصومین صلوات الله تعالی و تسلیما ته علیه و علیهم اجمعین فی اواخر شهر الشوال المندرج

فی سنة ثمان و خمسين بعد الالف حامدا مصلیا مستغفرا سا کنا فی المشهد المشرف المقدس الرضوی

علی مشرفه الصلوات الثنات و التسلیمات الکاملات» .

۵۰- گویا شمسی گیلانی به پرسشی که دانشمندان هند کرده اند پاسخ گفته است و آن

را در مجموعه روضاتی (فیلم ۲۷۱۱ عکس ۶۰۲۷ برگ ۱۱۹ فهرست ۱: ۷۲۲) چنین می خوانیم .

«من حاشیه شمس المحققین علی حاشیه علامه الخفزی فقرأ لی س (؟) خان عالم تفتیش معنی

آن نمودند تجلی حضرت واجب بر کلم الله در طور سینا کنایه بر حکمتی است ... چهار است» .

تا اینکه میرسد به «در خلوت ماهست خبرها ز شررها . تم السئوال . جواب تکوین حضرت عیسی»

و چنین می انجامد: «طالع شود رموز معانی چهار چهار» (رویهم ۱۷ سطر).

ولی من در حاشیه حاشیه شرح التجرید شمس (ش ۹۰۷۹/۱) گشتم و چنین چیزی ندیدم. داستان این پرسش و پاسخ بدینگونه است که دانشمندان هندشکی درباره تجلی خداوند برکوه طور که در قرآن آمده است «فلما تجلی ربه للجبل فجعله دكاً فخر موسی صعباً» کرده و گفته اند که چاردرهنگام تجلی کوه ازهم پاشیده ولی تن موسی تباه نشده است (لس آنجلس - M1501/3) و این پرسش را به دست پای میرزا برخوردارخان عالم برلاس جغتای ایلچی نورالدین محمد پادشاه جهان گیر شاه سلیم مغولی (۱۰۱۴-۱۰۳۷) برای دربار شاه عباس صفوی (۹۹۵-۱۰۳۸) در سال ۱۰۲۷ (۱) فرستاده اند (سنا ۵۶۸/۹ ص ۳۵۷ فهرست) بدین پرسش که گونه ای خرده گیری دینی به شمار می آمده است.

دانشمندی چند از ایران در همان روز کار پاسخ گفته اند:

۱- میرداماد (۹۹۵-۱۰۳۷) در پاسخ آن به روش عرفانی حروفی شیعی بنام شاه عباس یکم جذوات به فارسی ساخته و دوازده جزوه در آن گذارده است (منزوی ۷۷۶ و ۱۱۱۳).
 ۲- شیخ بهائی (در گذشته ۱۰۳۰) هم بدان پاسخ گفته است (بنیاد نسخه های خطی شهر باکو M140/22).

۳- خواجه سلطان محمد نواب پسر قطب الدین اصفهانی مؤلف معارف قطیبه مورخ ۹۹۱ و وزیر نواب امام قلی خان نیز به روش حروفی و عرفانی بدان پاسخ داده است (منزوی - ۱۰۷۳ - دانشگاه ۴: ۴۳۸ و ۲۶۵ ش ۱۰۳۸ برگ ۶۶ تا ۶۷ و روش ۳۸۲/۱ - سنا ۵۶۸/۹ ص ۲۵ - ۲۶ ص ۳۵۷ فهرست - مجموعه روضاتی فیلم ۲۷۱۱ دانشگاه برگ ۱۱۹ تا ۱۲۰ عکس شماره ۶۰۲۷).

۴- آخوند نصیر الدین محمد امامی تنکابنی به دستور شاه عباس در پاسخ این معما در ۱۰۲۷/۴/۱۱ شجره مبارکه نگاشته است.

(ذریه ۱۳: ۳۷ - منزوی ۲۱۹۲ - دانشگاه لس آنجلس M 529/3 - مجلس ۱۵ - : ۱۸۳ ش ۱۰۷/۱۳۸/۵۱۳: ۲۱ و ۲۱۷ ش ۴/۲ فیروز).
 شرح داستان مرموز هندی از محمد مؤمن تنکابنی (مجلس ۱۱۹/۱۰ گویا چیزی دیگری است.

نسخه های سید عبدالله برهان سزواری در همین شهر چنانکه در ذریه یاد شده است:

۱- اثبات وحده الواجب که پاره ایست از الحکمة المتعالیة او ناقص (۱: ۱۰۵).
 ۲- اثبات الواجب فارسی که پاره ایست از تحقیقات در احوال موجودات او (۱: ۱۰۵).

۳- تحقیقات در بیان احوال موجودات (۳: ۴۸۵).

۴- الحکمة المتعالیة که نسخه ایست کلان نوشته «شیخ محمد شیخ علی» در زمان خود شمس او خود برخی از آن را نزدش تصحیح کرده است ولی آن همه مباحث فلسفی را ندارد (۵۹: ۸).

۵- الرسالة الملکوتیة فی حدوث العالم، نوشته همان محمد علی (۶: ۱۱۹ و ۱۷۱).

۱- خان عالم در ۱۰۲۷ به سفارت آمده و در ۱۰۲۹ بازگشته بود (عالم آرای ۹۵۰۹۳۹ و ۹۷۳ و ۹۷۲ و ۹۷۱ و ۹۶۱).
 ۶۴

بازدرذریعه (۱: ۱۰۵) آمده است که در مجموعه‌ای که او داشته است اثبات الواجب و علم الواجب و حدوث العالم و اثبات الواجب فارسی شمس بوده است.

نگارهای شمس از روی تاریخ

- ۱۰۴۵ پایان شوال در مشهد: اثبات وحدة والواجب.
۱۰۴۵ آغاز ذی در مشهد: حدوث العالم.
۱۰۴۷ یکم صفر در حجاز: الفوائد الفلسفیه.
۱۰۴۸ درمکه: الرسالة البرهانية النورية فی علم الله.
۱۰۴۸ درمکه: تفسیر سورة الاخلاص.
۱۰۵۰: رسالة فی الامکان الاشراف.
۱۰۵۰ در شیراز: ابطال وجود الواجبین.
۱۰۵۲ روز دوشنبه ۲۳ شعبان: تحقیقات در احوال موجودات.
۱۰۵۸ پایان شوال در مشهد: اجازه به محمد قاسم حسینی مدرس (دانشگاه ۳: ۳۵۴).
۱۰۵۹ ع ۱۲/۲: تحقیق معنی الوجود.
۱۰۶۰ آغاز ج ۱ در طوس: مسالك الیقین.
۱۰۶۰: اثبات السواجب (نسخه سپهسالار).
به گواهی شاگردش نویسنده نسخه شماره ۳۰۷ دانشگاه از مسالك الیقین، او در ۷ ذح ۱۰۶۰ زنده بوده است.
به گواهی نویسنده نسخه شماره ۱۸۲۳/۳ مجلس از حاشیه رساله نفیس الامر، او در پایان ع ۱۰۶۴/۱ زنده نبوده است.
به گواهی محمد معصوم بن افضل حسینی گیلی نویسنده مجموعه شماره ۷۳۵ د او در ۱۰۷۳ زنده نبوده است.
پس او بایستی میان ۱۰۶۰ و ۱۰۶۴ در گذشته باشد.

هم‌نامان شمسی گیلانی

- ۱ — شمس محمد بایندر که در مخزن المکاتبة عبدالله حسنی گویا از سده ۹ و ۱۰ (ص ۳۱۳ فهرست سنا) از او یاد شده است.
۲ — ملا شمس‌الدین محمد گیلانی صدر در ۹۰۶ (وقایع النین والاعوام خاتون آبادی سال ۱۱۰۳ ص ۵۴۸ هـ امش).
۳ — شمس یا شمس‌الدین محمد بن جمال‌الدین احمد گیلانی، نویسنده مجموعه ترسلات نسخه ۳۸۳۱ ملک در پایان ذح ۹۰۸ و صفر ۹۰۹.
۴ — شمس‌الدین محمد بن نعمه الله نوربخشی حسینی گیلانی طبیب، از اوست شمسیه در نه مقاله در پزشکی که در مرکان در دوشنبه رمضان ۹۷۷ ساخته است

وعلی بن محمد مفید اصفهانی در ۱۲۷۲ از روی خط او نسخه ای نوشته است، همچنین مختصری در طب یا تجارب طبی یا متفرقات در پزشکی که نسخه آن در مجموعه نوشته ۱۱۲۹ و ۱۱۵۰ هست.

(فهرست انوار ۲: ۴۸۳ و ۵۳۱ ش ۹۴۲ و ۹۷۸/۳ - فهرست جواهر کلام ۱۱۶: ۱۱۴:۲ و ۲۸۹۴/۱۳۵ و ۲۵۹)

همواست که مجموعه ش ۴۴۸ دانشگاه را نوشته است که در آن پنج رساله است

۱ - تشریح الابدان جالینوس، گویا در ۹۸۲ در مرکان.

۲ - تذکرة الکحالبین، نوشته او گویا در مرکان در ع ۹۸۲/۲ برای خودش.

۳ - عروق مقصوده.

۴ - حاشیه شرح الاسباب.

۵ - مختصر فی علم التشریح فقیه نجم الدین محمود شیرازی، در مرکان.

(فهرست ۴: ۷۳۸ و ۷۳۳ و ۷۸۸ و ۷۴۶ و ۷۴۰).

اوشاید از خاندان امیر شاه بهاء الدوله حسن بن امیر کبیر امیر سراج الدین شاه قاسم بن امیر شمس الدین محمد حسینی نوربخشی دیلمی در گذشته ۹۲۶ مؤلف خلاصه التجارب در ۹۰۷ در ترشت راز (ری) باشد (استوری ۲: ۲۳۱ - منزوی ۵۲۶).

۵ - شمس محمد طاهر که در روز آدینه ۱۵ محرم ۹۹۸ از اصفهان به هند رفته است،

نامش در برگ ۳۴۵ ر مجموعه و نیز ش ۱۵۳ (فیلم ۴۱۷۴ دانشگاه تهران) دیده می شود.

۶ - ملا شمسای کشمیری که حاشیه حاشیه الخفزی علی شرح التجرید دارد (دانشگاه ۶: ۲۲۶۳ ش ۱۲۰۲/۵ نیز ش ۴۱۴۶/۲ - مجلس ۲: ۶۰ ش ۱۱۸).

گویا جز شمس الدین محمد کشمیری که کتابش مدرک فرهنگ و فانی بوده است در

سال ۹۳۳ (ذیل ریوش ۱۶۷).

۷ - شمسای شفیعی مازندرانی، یاد شده در جنگ نظامی مازندرانی (ص ۵۲۳ نسخه

مجلس ش ۹۱۸۷).

۸ - شمس الدین محمد بن جمال الدین احمد لاهیجانی که بر قصیده حبسیه یا گریه خاقانی

شرح دارد و آن در فرهنگ ابران زمین سال ۱۸ (ص ۲۴۴) از روی نسخه ۸۴۴۹/۳ دانشگاه

مورخ ۱۲۱۸ (فهرست فیلمها ۱: ۶۵۰ ش ۲۲۱۴) چاپ شده است و او باید جز شیخ محمد بن

احمد لاهیجی مؤلف رساله نماز (دانشگاه ۱۰/۲۴۶۴) باشد.

از این شرح نسخه ایست در آستان طوس ش ۴۸۵۷ مورخ ۱۰۷۷ (۶۲۹:۷) و نسخه ای

در کتابخانه مرعشی قم ش ۱۲۲۷/۱ مورخ ۱۰۸۶ (فهرست اشکوری ۴: ۲۸).

پس او باید پیش از ۱۰۷۷ این شرح را ساخته باشد.

۹ - میر شمس الدین محمد گیلانی شاگرد شیخ بهائی که رساله در اعمال ضرب دارد

(دانشگاه ۴: ۸۳۴ ش ۹۵۷/۷).

۱۰ - شمس الدین محمد بن مجتهد الزمان محمد سعید گیلانی مرید حاج عبدالقادر عاشق

آبادی اصفهانی که حوزین معاصرش در تذکرة خود (ص ۱۱۱) و تاریخ خویش (ص ۱۸-۱۹)

از وی یاد کرده و گفته که در اصفهان زاده و در جوانی پیش از پدر در گذشته و در شعر و انشاء

واصول فقهیه توانا بوده است (ذریعه ۹: ۵۳۸ و ۵۴۲ و ۵۴۴ - نجوم السماء ص ۲۲۴).

هم‌شاعران شما

- ۱ - صدرای شیرازی فیلسوف نامور روزگار صفوی.
- ۲ - محمد شریف کشمیری که برای میرزا محمد شریف همنام خود مقاله شریفه شریفیه ساخته است درسه تحفه :
- ۱ - «ردشبهه الاستلزام لابن کمونه» که در پایان آن از «الاستاذ مدظله العالی» یاد کرده است.
- ۲ - رد شبهه لوازم الماهیه، در آن از الافق المبین او یاد کرده است.
- ۳ - سبق الماهیه علی الوجود، در آن از استاذ البشر والعقل الحادی عشر خود یاد می کند.
- و از همه اینها سید داماد را می خواهد، او دوست می دارد که استادش امیر سید حسین حسینی بدین رساله بنگرد (ص ع نسخه دوم).
- دو نسخه از این رساله دیده ام:
- ۱ - ۴۱۰/۵ دانشگاه نوشته ۱۰۰۳ که يك تحفه بیش ندارد.
- ۲ - ملی ۱۴۱/۳ (ملی ۷: ۱۲۴) همان فیلم ۲۸۴۸ دانشگاه (۱: ۷۳۷) نوشته روز دوشنبه ۱۲/۱۲/۱۰۲۷، این نسخه کامل و هر سه تحفه را دارد.
- نسخه ۳۲/۲۸ آصفیه (۲: ۱۷۳۶) هم باید همین رساله باشد.
- نیز نسخه ش ۱۴۱/۳ ملی (۷: ۱۲۳) که سه تحفه دارد.
- هم از اوست آداب المطالعه به عربی (سنا ۱۲۳۲ - نشریه ۷: ۱۳۲ ش ۸۱۰) و مقاله فی کیفیت علم الواجب (ش ۲۳/۲۸۳۰ دانشگاه) و او گویا شاگرد شاه تقی الدین محمد نسابه هم هست و در این رساله از پریشی که از او در این زمینه کرده است، یاد می کند (ذریعه ۲۱: ۴۰۲)
- ۳ - سلطان الحکماء و سید العلماء حکیم الملك نظام الدین احمد، فلك گیلانی در گذشته ۱۰۵۹، پزشک دربار قطب شاه سلطان عبدالله پادشاه کلکنده ۱۰۲۰-۱۰۸۳ و هم زمان شاه عباس دوم (۱۰۵۲-۱۰۷۷) و شاه صفی (۱۰۳۸-۱۰۵۲) که به مجلس شیخ بهائی راه داشته است.
- او در گیلان و اصفهان می زیسته و سرانجام به هند رفته است. (روضاتی ص ۱۵- دانشگاه ۳: ۷۱۷) از اوست :
- ۱ - المنتخب من القیسات (سالار جنگ ۱: ۷۸ ش ۱۰۹/۱ بر گهای ۱-۱۱)
- ۲ - حاشیه الافق المبین در اینکه بدی نیستی است (دانشگاه ۱/۷/۳۹)
- ۳ - بندی درباره سه گونه مفهوم عقلی (برلین ۱۴/۷۰ در فهرست پرچ)
- ۴ - اسرار البراعة و انوار الفصاحة در شرح نهج البلاغه به عربی با ترجمه فارسی که در ۱۰۳۴ یا ۱۰۳۶ ساخته است. او در پایان «پیدایش پزشکی» (دانشگاه ۵/۳۲۳/۳) میگوید که من نهج البلاغه را به فارسی ترجمه و به عربی شرح کرده ام. در ذریعه (۲: ۴۳۶ و ۱۴: ۱۵۱) نام شارح حکیم الملك نظام الدین علی بن حسن بن نظام الدین گیلانی آمده است و گویا درست نیست (فهرست معارف ۱: ۱۴۶ - سپهسالار ۲۰: ۲۰۲ و ۵۳ و ۱۳۱ - حقوق ص ۲۴۴ - دانشگاه ۲: ۴)

۵ - مضماردانش در اسب‌شناسی. در فهرست ملی ۶: ۶۸۷ و فهرست فیله‌ها (۱۹۰:۲) و فهرست منزوی (۴۵۴) نام او در اینجا نظام‌الدین احمد پسر ملاصدرای گیلانی آمده است.
۶ - سمند دولت در همان هنر (دانشگاه ۴۹۲۹)

۷ - در فهرست دیوان هند (۲۱۱۸/۸ برگ ۱۲۱) از نامه میرزا روزبهان به حکیم نظام‌الدین احمد و پاسخ او یاد شده است و گویا از آن همین گیلانی خواسته شده است.

۸ - شجره دانش‌داری صدودو رساله و گزیده مورخ ۱۰۵۵ و ۱۰۴۵ که یک سالی پیش از مرگ گیلانی در ۱۰۵۸ به انجام رسیده است. برخی از آنها را خود او و پاره‌ای را حاجی ملا محمد بن حاجی محمود لاری ایرانی نوشته است. هشتاد رساله از اینها ساخته و پرداخته خود گیلانی است و برخی هم گزیده است از کتابهای دیگر در گونه‌گون دانشها از خود او، و او خودش این مجموعه را «شجره دانش» نامیده است.

نسخه این کتاب در کتابخانه آصفیه دکن است به شماره ۴۹ در ۴۳۹ برگ (فهرست جدولی ۲: ۱۷۴۸ و فهرست مشروح ۲: ۴۷۲ تا ۴۷۹) در فهرست فیله‌ها (۱: ۴۵۸) و فهرست منزوی (ص ۶۷۴ و ۷۳۱ و ۷۳۷ و ۷۸۲ و ۳۹۰۸) از آن یاد شده است.

این نسخه از برگ ۱ تا ۲۷ گزیده کوتاه است به نسخ و شکسته شفیعایی که نوشته خود گیلانی است. در برگ ۲۸ آن فهرست رساله‌ها و گزیده‌ها است هم نوشته خود او. از برگ ۳۲ (صفحه دوم) نگارنده‌های خود او است که بیشتر آنها راهبان لاری از مسوده‌های گیلانی پاک‌نویس کرده است.

گیلانی در پایان رساله یکم از داستان سوختن آن و کتابهای دیگر در هنگام گشودن دو دولت آباد از دست خان خانان مهابت‌خان یاد کرده و نوشته که من خواسته بودم که دیگر از هند به ایران بازگردم و تا بندر مجهلی هم رسیده بودم ولی کشتی دست‌یاب نشده بود، ناگزیر در آن بندر ماندم تا اینکه فرمان سلطان عبدالله قطب شاه به من رسید و ناچار شدم که به حیدرآباد برگردم.

این رساله در پزشکی است و ساخته ۱۰۴۵ در همان شهر. پس از این در ۱۰۵۵ او مرکبات داروها را نیز بر آن افزوده است. این یکی نوشته همان لاری است.

در این شجره دانش رساله ایست در بیان حدوث دهری. این یکی جز حاشیه‌ای است که میرمنصور گیلانی بر الجمع بین الراین میرداماد نوشته و سخن او را رد کرده است (۱/۸: ۳۹۰ دانشگاه)

رساله‌ای در اصول علم منطق در آن هست و سرگذشت نامه ابن سینا و فهرست نگارنده‌های او و سرگذشت فارابی و فیلسوفان و دانشمندان دیگر و فهرست شفا و اشارات و قانون. همچنین رساله‌ای در علم موسیقی و کیفیت اصل و فرع آن. نیز وصیت نامه خواجه رشید که «از عجب است دور کار است» و رساله در بیان اصول علوم و اقسام آن. در آغاز این نسخه سرگذشتی است کوتاه از گیلانی به خامه افسر الاطباء حکیم سلیم‌محمد حسین به اردو که در فهرست مشروح می‌خوانیم. وصف این رساله‌ها در این فهرست آمده است.

۹ - در فهرست آصفیه (مجدول ۲: ۲۷ و مشروح ۲: ۱۱۸) از مجموعه‌ای طبیبی و فلسفی به

شماره ۳۰۶ به اجمال وصف شده است (منزوی ۵۹۵).

این مجموعه را میرزا معزالدین محمد در ۱۱۶۹ خریذاری کرده است و تاریخ ۱۱۹۳ هم داود بر گهای آن ۲۳۶ است و نخستین رساله آن در ادویه مفرده است که آزموده خود گیلانی است در سراسر زندگی (۲: ۲۶۰)

۱۰ - در مجموعه شماره ۳۶۴ کتابخانه دکتر اصغر مهدوی در تهران (نشریه ۲: ۱۷۷) اجزاء العلوم است و کلمه التوحید به عربی از همان گیلانی که در شجره دانش هم هست نیز صحنه الاخبار عن القل والحرف و منافع هلیله کابلی به فارسی و ساخته در هندوستان که در شجره دانش نیز هست. ۱۱ - در مجموعه شماره ۳۲۲۳ دانشگاه تهران از سده ۱۱ سیزده رساله فلسفی و طبی و ادبی است از همان گیلانی و دیگران که از آنهاست الشهاب فی صحنه الاخبار عن القل والحرف به عربی که او در شهر دهلوی نزد مهابت خان فرمان روای آن شهر در سال ۱۰۴۰ با دانشمندان در این باره سخن داشته و به دستور او آن را به نگارش در آورده است و شاید او در آن ازدوانی و نیزیزی (دانشگاه ۳: ۹ و ۱۰) بهره برده باشد.

نسخه آن در شجره دانش و مجموعه مهدوی نیز هست.

۱۲ - در فهرست پرچ (ص ۹۹-۱۰۱) از مجموعه شماره ۴۵ برلین وصف شده است در آن هم رساله های فلسفی و طبی و ادبی است مانند گزیده شاهنامه و رساله موسیقی (منزوی ۳۹۰۸) و رساله مسموم (منزوی ۵۲۴ - استوری ۲: ۲۶۰ - فهرست مشروح آصفیه ۲: ۴۷۳) همه از همین گیلانی. همچنین مثنوی فرهاد و شیرین سروده روزگار جهان گیر (۱۰۱۴-۱۰۳۷) در ۱۰۳۲ بیت که سراینده آن شناخته نشده است (منزوی ۳۰۲۸) و بندی درباره سخنان علی (ع) و پیامبر (ص) درباره «عقل و علم مطبوع و مسموع» از نهج البلاغه با نامه شیخ بهائی به میرزا ابراهیم همدانی و فرمان سلطان عبدالله قطب شاه گلکنده در آغاز ذی ۱۰۵۳ با سرگذشت دانشمندان از دو غزالی تا میرداماد (فهرست فونان ۳۱۰)

این دانشمند جز سیدالعلماء نظام الدین احمد منصور دشتکی شیرازی در گذشته ۱۰۱۵ پسر میرزا ابراهیم در گذشته ۹۹۰ و انندی پسر امیر سلام الله در گذشته ۹۷۵ پسر عمادالدین مسعود در گذشته ۹۵۵ پسر صدرالدین محمد در گذشته ۹۰۳ پسر غیاث الدین منصور در گذشته ۸۷۲ پسر صدرالدین محمد در گذشته ۸۲۸ می باشد، و از او است این رساله ها:

۲۹۱ - در اثبات الوجوب (شماره های ۲۵۲/۴ ج و ۲۶۹۸/۱ و ۶۹۸/۵ د الهیات،

فهرست ۱۹:۱ و ۳۶۶ و ۳۶۸)

۳ - اثبات واجب به فارسی (الهیات ۶/۶۹۸ د، فهرست ۱: ۳۶۸)

۴ - توحید الواجب (الهیات ۶/۶۹۸ د، فهرست ۱: ۳۶۸)

سید علی خان شیرازی (۱۰۵۲-۱۱۲۰) پسر نظام الدین احمد (۱۰۲۰-۱۰۸۵) پسر محمد معصوم (در گذشته ۱۰۳۲) در سلافة العصر (۴۹۰) سرگذشت او را آورده و گفته که او را سه رساله در اثبات واجب است: بزرگ و میانین و کوچک (فارس نامه ۲: ۸۴) در نسخه چاپی به جای نام او نام محمد معصوم پدر او آمده است (اعلام الشیمة سده ۱۱ به گفته آقای علی نفی منزوی) ۵ - کلام فی تحقیق علم الواجب (دانشگاه ۲۰/۲۱۹۸ بر گگ ۱۴۵-۱۴۷)

۶ - حاشیه شرح التجرید (الهیات ۳/۹۸۶، فهرست ۱: ۳۶۷)

۷ - رساله فی معیة الواجب الحق بالموجودات که از صدرای شیرازی و فیض کاشانی هم دانسته‌اند. (الهیات ۲/۹۸۶، فهرست ۱: ۳۶۷ - آستان طوس ش ۶۵۵ - دانشگاه ۶/۹۱۱/۵ - اشکوری ۱: ۳۱۷ ش ۱۳/۲۸۶)

۸ - الامالی الفلسفیه که در آن بارها از «الاستاد قدس سره» یاد شده و تاریخ ۹۲۰ و ۹۳۸ و ۹۲۶ و ۱۰۰۰ و ۱۰۰۴ و ۱۰۰۶ و ۱۰۰۷ و ۱۰۰۹ و ۱۰۰۹ و ۱۰۰۹ و ۱۰۰۹ و ۱۰۰۹ در آن دیده می‌شود. برخی آن را از غیاث‌الدین منصور دشتکی (در گذشته ۹۴۸) برادر امیر عمادالدین مسعود نیای دوم همین نظام‌الدین احمد دانسته‌اند و گفته‌اند که شاید از همین نظام‌الدین احمد باشد. ولی می‌دانیم که مادر او دختر سلطان ابراهیم میرزا است و وی در ۹۷۱ بخانه پدرش رفته بود پس او بایستی پس از ۹۷۱ زاده باشد.

در این کتاب بسیاری از مسائل فلسفی تعلق‌وار آمده و بیشتر آنها تاریخ دارد اینست که آن را من امالی نامیده‌ام.

از این کتاب فلسفی ارزنده نسخه کلان کاملی در دانشگاه هست به شماره ۱۲۴۹ که من در فهرست (۷: ۲۶۱۷) آن را شناسانده‌ام، چندین نسخه دیگر هم هست که باید پاره‌هایی از همین کتاب در آنها باشد:

۱ - دانشگاه تهران ۲/۱۹۴۰ (پ-۱۳)

۲ - همانجا ۱/۷۱۲۱ از تاریخ ۱۱ ج ۲/۹۴۸ تا ۲ ع ۱/۹۴۸ با تاریخهای ۹۳۴ و ۹۳۹

۳ - دانشکده ادبیات دانشگاه تهران ۲/۱۰ حکمت (۲: ۳۸)

۴ - مدرسه عالی سپهسالار ۴۱/۱۲۱۶ ص ۲۲۰ و ۲۲۱ و ۲۲۳ و ۲۲۴ با تاریخ ۱۰۰۷

و ۲۰ ذح ۱۰۰۹ در برزویه فسا و ۶ ج ۲/۱۰۱۱ و ۱۰۰۶، به نام الحجج العقلیه علی الحشر الجسمانی در فهرست (۴: ۲۸۸)

۵ - همانجا ۱۰/۲۹۱۹ بر گهای ۳۳ - ۴۴ پ (۳: ۱۸۹) دارای تاریخ پنجشنبه ۲۵

شوال ۱۰۱۰ در روستاهای فسای شیراز و ۹۴۶ و ۱۰۰۴ و ۱۰۰۶ و ۱۰۰۹ و ۱۰۱۴

۶ - فیلم ۳۸۷۳ دانشگاه تهران با تاریخ ۲۴۸/۹۲۹ که گویا همین است و نمی‌دانم از کدام نسخه است (۲: ۲۸۳)

۷ - کتابخانه دانشگاه لس آنجلس M 940/8

۸ - ملک ۳۵/۳۴۶۹۴ بر گهای ۴۲۳ - ۴۲۴ در باره حشر جسمانی به نقل از المعادیه عامری

۹ - کتابخانه سنا ۳۱/۱۳۷۶ (۱۷۸۹۹)

۱۰ - الهیات مشهد ۳/۵۷۲ از تاریخ ۹۱۲ تا ۹۴۹ (۱: ۳۷۴ ش ۶۱۴ - نشریه ۵: ۹۳)

۱۱ - در حدیقه‌العلم سید علی‌خان شیرازی (فهرست فیلمها ۱: ۳۶۶) اقاداتی از همین

دشتکی است که یکی تاریخ روز آدینه ۲۳ شوال ۱۰۰۹ در مدرسه منصوریه شیراز دارد و فلسفی است (الهیات ۱: ۶۴۱ ش ۱۲۹ ج)

(نیز بنگرید به مجله ادبیات ۳: ۴ ص ۷۴ - اعیان الشیعه ۱۰: ۷۸ - فارسنامه ناصری ۱: ۱۱۰ -

و ۸۲: ۲ تا ۸۵)

۱۲ - ملی شیراز ۳۱۵ (۲۹۴:۱) با تاریخ ۹۳۱ تا ۹۴۸ (گویا) در ۲۹۹ برگ آغاز و انجام افتاده (نشریه ۲۴۵:۵)

در ملی فارس مجموعه ایست دارای هفت بخش (۱: ۱۴-۱۹ ش ۱۲) که برخی از آنها را (۴-۷) غیاث الدین منصور حسنی حسینی انجویی در ۱۰۶۰ برای میرزا نظام الدین احمد دشتکی همچنین قوام الدین حسین بن تقی الدین محمد انجویی در روز چهارشنبه ۷ ج ۲/۱۰۶۰ برای همو و نیز جعفر بن غازی رازی برای همو نوشته اند و آن گزیده ایست از دیوانها و کتابها. ۴ - میرسید نظام الدین احمد بن زین العابدین علوی فاطمی عاملی اصفهانی زنده در ۱۰۰۵ و گویا تا ۱۰۵۴ و در گذشته پیش از ۱۰۶۰، شاگرد میرداماد که از او و شیخ بهائی اجازه داشته است (فضائل السادات محمد اشرف)

سرگذشت او در اعیان الشیعة (۸: ۱۰۰ و ۹: ۴۰۸) و ذریعه (۶: ۲۲۳) و فهرست روضاتی (۱۶۹) هست گویند که او به استادش فیلسوف داماد و دیگران بسیار اعتراض کرده است و نگارشهای او را چون در نقد برای استاد سخت تعصب داشته است کنار گذاشته اند (ذریعه ۲۴: ۲۵۱) از اوست :

۱ - رساله در اقوال در اباة الارض (فهرست روضاتی ۱۷۷)

۲ - اظهار الحق و معیار الصدق که به فارسی در سرگذشت ابو مسلم و تأیید سخنان میر لوحی در یک مقدمه و یک معیار در سه فصل و به درخواست دوستان در ۱۰۴۳ ساخته و از آن هفده رساله ایست که در این زمینه نوشته اند (فهرست روضاتی ۱۷۵ - ذریعه ۴: ۱۵۱ و ۶: ۳۸۶ و ۱۰: ۲۰۶ و ۱۱: ۹۲)

۳ - بیان الحق، درباره انواع وقف و وقف نامه به عربی (ذریعه ۳: ۱۷۹ - آستان رضوی ۱۵: ۲ - فیلمها ۲: ۱۲۹)

۴ - نفوب الشهاب فی رجم المراتب فی الرد علی الصوفیة (ذریعه ۵: ۸ و ۱۴: ۲۵۵)

۵ - جواب سؤالات الطوسی عن شمس الدین الخسر و شاهی یا اجوبة المسائل النصیریة، به خواهش محمد صالح گرامی همانکه ملامراد نقرشی در ۱۰۴۷ برای وی اثبات الواجب (دانشگاه ۳: ۴۵ و ۱۳۵ و ۱۸۹ و ۳۰۵) نگاشته است. او گویا خواسته است که از صدرای شیرازی که رساله ای در همین زمینه دارد پیروی کرده باشد.

(دانشگاه ۳: ۱۸۹ و ۳۵۰ - روضاتی ۱۷۵)

۶ - حاشیه حاشیه السید الشریف علی شرح المختصر للعصدی (رساله دوم فیلم ۵۷۵۷ دانشگاه)

۷ - حاشیه کتاب من لایحضره الفقیه، نوه او در فضائل از آن آورده است. محمد حفیظ پسر محمد اشرف در روز پنجشنبه ۱۵ ع ۱۱۶۲/۲ آن را گرد آورده و نوشته است (ذریعه ۶: ۲۲۳ - رساله سوم فیلم ۵۷۵۷ دانشگاه)

۸ - حظیرة الانس من ارکان ریاض القدس یا مختصر ریاض القدس، به نام قطب شاه در

۱۰۳۷. از نسخه شماره ۸۴۷۳ دانشگاه (به نستعلیق سده ۱۱ با حاشیه منه سلمه الله) نوشته نورالدین احمد بن نصیر الدین محمد کشفی با تملک ۱۱۳۲ در اصفهان (ماخ ۳۰۸۳) و نسخه

ش ۳۹۳۹ بریستن برمی آید که او آن را در مدرسه باقریه اصفهان در روز سه شنبه دهه سوم ۱۰۵۲/۲۴ (اگر تاریخ نسخه نباشد) ساخته و در ذیحجه ۱۰۳۷ آغاز کرده بوده است و پس از آن بایستی در نسخه روضه المتقین فی بحث امامه الائمه المعصومین بیاید. او در پایان آن از مصقل صفاء و لوائح رحمانیه فی رد شبه النصرانیه و صواعق الرهان فی رد مذهب اليهود هر سه به فارسی یاد کرده است.

(ذریعه ۲۶:۷ و ۱۱ ۳۳۴ - فهرست دانشگاه ۳:۲۴۹)

۹ - رساله در دیباچه آینه حق نما که مؤلف آن پس از دیدن مصقل او نگاشته است.
(فهرست استادی برای مدرسه فیضیه ش ۱۹۳/۲ (۸۸:۳) به نسخه سده ۱۱ در ۱۴ برگ)

۱۰ - روضه المتقین فی بحث امامه الائمه المعصومین، حاشیه بر مقصد پنجم و ششم تجرید - المفاید طوسی است و پس از ریاض القدس و حظیره الانس بایستی نگاشته شده باشد چنانکه از همین حظیره الانس برمی آید و به عربی است (ذریعه ۲۰:۶۷ و ۱۱:۳۰۲)

۱۱ - ریاض القدس یا مصابیح القدس و فنادیل الانس یا التعليقات القدسیة یا حاشیه شرح التجرید للقوشچی و حاشیه الخضر علیہ (دانشگاه ۱۸۷۵ - ذریعه ۶:۱۱۴ و ۱۱:۳۳۴)، تعلیقات جواهر و اعراض تجرید (دانشگاه ۳:۲۴۹) گویا همین باشد و یا حظیره الانس او. ریاض القدس نسخه سالار جنگ (۱:۲۸ ش ۱۴۳) جز نسخه دانشگاه است و از پایان آن برمی آید که همان روضه المتقین است.

۱۲ - رساله در سیادت شریفی، در فضائل السادات ساخته ۱۱۰۳ (پایان کتاب) از آن یاد شده است. کتاب مبسوطی است و مستند به آیات و احادیث (ذریعه ۱۲:۲۷۰ - روضاتی ۱۷۶)

۱۳ - شرح الایماضات و التشریفات، در نسخه کحل الابصار شماره ۶۸۶۳ دانشگاه یادی از حاشیه بر الایماضات و التشریفات هست. (نشریه ۴:۴۴۷ - گویا هم فهرست فیلمها ۲:۲۳۶)

۱۴ - شرح القیسات که پس از مرگ میرداماد در ۱۰۴۰ ساخته است. نسخه آن در مجلس است (ش ۱۸۶ طباطبائی) نوشته ۱ رمضان از سده ۱۲ و ۱۱ که در فهرست ۵:۱۸۱ تنها یادی از آن هست (فیلم ۳۴۵۱ و عکس ۶۰۹۳ دانشگاه از همین نسخه، فهرست فیلمها ۹:۱۴۶) در دیباچه چاپ دوم قیسات (ص ۱۷) از حاشیه قیسات (همین نسخه) یاد شده که همین شرح است.

۱۵ - شهاب المؤمنین فی رجم الشیاطین المبتدعین (ذریعه ۱۴:۲۵۵)

۱۶ - صواعق الرحمن فی رد اليهود، گویا به فارسی و ساخته پیش از مصقل الصفاء (ذریعه ۱۵:۹۴)

۱۷ - کحل الابصار لاولی البصائر و النظائر القادسات علی کتابی الاشارات و المحاکمات ساخته در نیمه رمضان ۱۰۳۵ تا آغاز سال ۱۰۳۶ (مجلس ۵:۴۴۷ و ۴۵۱ ش ۱۹۴۳ و ۱۹۴۴ با چند ماده تاریخ ۱۰۱۸ و ۱۰۳۵ و ۱۰۳۶ - دانشگاه ۳:۲۴۹، نیز شماره ۵۸۶۳ مورخ ۱۰۲۲ نوشته ۱۰۷۲ برای نظام الدین احمد - فیلمها ۲:۹۹)

۱۸ - کشف الحقائق فی شرح تقویم الایمان و تتمیم الفرقان، به نام شاه صفی و برای

میر محمد مؤمن در رجب ۱۰۲۳ (فهرست فیلمها ۲: ۱۰۹۹۹-۱۰۹۹۹ سالار جنگ ۱: ۴۸: ۸۶- آستان رضوی ۱: ۸۸: ۶۹ ش ۲۲۲ به خط او و بنام میر محمد مؤمن در رجب ۱۰۲۳ و ش ۲۲۳ گزیده از آن و نوشته ۱۰۳۸)

۱۹- لطائف غیبی و عواطف لاریبی، در تفسیر آیات اصول دین به فارسی، آغاز شده در ۱۰۳۳ (دیباچه) ۱۰۳۵ (خاتون آبادی) تا اواخر ج ۱ ر ۱۰۴۴ (پایان ش ۷۴) خزائن جواهر القرآن علی قلی خان گرجی خلیج قمی ساخته ۱۰۸۸ (اشکوری ش ۱۲۹۶ - فهرست آستان قم ش ۱۱۴) هم مانند آنست. خاتون آبادی در وقایع السنین والاعوام (ص ۵۱۳ و ۵۰۷) می نویسد که: «تألیف کتاب لطائف غیبی مرحوم میر سید احمد داماد میر محمد باقر داماد رحمهما الله، در اصول دین در سنه هزار و سی و پنج تألیف شده، چنانچه در دیباچه آن کتاب ماثبت است و در هزار و چهل و چهار به خط خود میر سید احمد چیزی نوشته و آن را هدیه برای ملا حسن گیلانی فرستاده - در ظهر کتاب لطائف غیبی مرحوم فاضل عالم میر سید احمد بن زین العابدین الحسینی داماد میر محمد باقر داماد به خط شریف خود چیزی نوشته بود در اهدای آن کتاب به ملا حسن گیلانی و مورخ بوده هزار و چهل و چهار هجری رحمه الله و تصنیف آن کتاب در هزار و سی و پنج بود» این کتاب در تهران از روی دو نسخه ۷۴ و ۲۴ (اصل) و ش ۳۰۰ دانشگاه در ۱۳۹۶ چاپ شده است. (ذریعه ۱۸: ۳۱۷ - منزوی ۹۴۹ و ۵۷ - روضاتی ۱۷۵ - دانشگاه ۱: ۱۸۸ و ۵۷۶: ۳ - فیلمها ۲: ۱۳۵ و ۱۴۵ - سپهسالار ۵: ۴۷۷)

۲۰- اللوامع الربانیة فی رد شبهة النصرانیة، به فارسی و ساخته محرم ۱۰۳۱-۱۰۵۸، همان لوامع الهیه (ذریعه ۱۸: ۳۶۱) است و گویا همان اللوامع الالهیه که در فهرست فیلمها (۲: ۱۴۶) از آن یاد شده است باشد. (ذریعه ۱۸: ۳۶۶- منزوی ۹۸۴ - روضاتی ۱۷۷ و ۱۶۹) فیلم ۴۲۰۰ دانشگاه نسخه S.P.1 پاریس که در فهرست بلوشه (۱: ۳۴ ش ۵۴) از آن یاد شده است.)

۲۱- مصقل صفا در تجلیه و تصفیة آینه حق نما، ساخته ۱۰۳۲ بنام شاه صفی. داستان آن را من در دیباچه مجلد چهارم فهرست دانشگاه نوشته ام. (منزوی ۹۸۹- ذریعه ۲۱: ۱۳۱ - فیلمها ۲: ۱۷۳ - فهرست فیضیه از استادی ۳: ۸۸- مجلس ۱۰: ۱۷۰)

۲۲- المعارف الالهیه فی شرح حدیث «من عرف نفسه عرف ربه» در باره شناخت گوهر مردمی و جهان کوچک و بزرگ وردی است بر سید ماجد بحرانی در شرح این حدیث. (ذریعه- ۲۱: ۱۹۰ - روضاتی ۱۷۵ - کشف الحجب ۳۱: ۵۳۱ - نشریه ۴: ۴۴۷)

۲۳- معراج العارفين فی شرح منهاج السالکین للسید ماجد البحرانی، به عربی (روضاتی ۱۷۶ - فیلمها ۲: ۱۷۳)

۲۴- مفتاح الشفاء والعروة الوثقی فی شرح الهیات کتاب الشفاء، بنام شاه عباس، ساخته ۱۰۳۶، به عربی (فهرست معارف ۱: ۱۲۵ ش ۱۲۱۴/۹۴- انوار ۸: ۴۶۶ ش ۱۵۶/۹۷۵- یانکیپور ۲۱: ۶۳- ۲۲۲۹ به نستعلیق سده ۱۱ - دانشگاه اصفهان ۲۹۶ به نسخ ۱۰۵۸ که از آن محمدا بر اهیم بن زین العابدین نصیری طوسی بوده است، فیلم ۴۵۴۶ دانشگاه تهران از روی

همین نسخه - نشریه ۳۰۶:۵ نسخه مورخ ۱۰۵۸ گویا هم فیلم ۳۴۵۲ دانشگاه از روی نسخه طباطبائی در مجلس به شماره ۱۲۷۴/۲ - فهرست فیامها ۱۴۶:۲ - نسخه مورخ ۱۰۹۸ آقای سیدجلال‌الدین آشتیانی - هامش شفاء چاپ سنگی ۱۳۰۳ - مشار ۵۷۳)

۲۵ - مناهج الاخبار فی شرح کتاب الاستبصار ، ساخته نزدیک به پایان رجب ۱۰۳۹ (ذریعه ۳۴۲:۲۲ و ۲۶۰:۲ - نشریه ۴۱۴:۴ - آستان رضوی ۱۸۲:۵ ش مسج - فیلمها ۹۹:۲ و ۳۸۷:۱)

۲۶ - مناهج صفوی، دریک مقدمه ویک منهج و نه مطلب ویک خاتمه، درباره اهل بیت و سادات و برتری آنها ، در ذریعه (۲۵۸:۱۶) از آن بنام فضائل السادات یاد شده است (روضاتی - ۱۷۷ - آستانه قم ص ۱۷۷ ش ۱۱:۳۱ - ۵۹۱۲)

۲۷ - رساله فی نجاسة الخمر، به عربی در ردنامه محمد امین استرآبادی بدو که رساله ای هم در این زمینه نگاشته و عاملی بازر ۱۰۳۴ در رد رساله او پاسخی به فارسی نوشته است در دو فصل ویک خاتمه. (روضاتی ۱۷۷ - دانشگاه ۲۶۶۷:۷ جنگ ۳۷۴۹ - سپهسالار ۲۸۳:۳ ش ۲۹۱۶/۲۳ - ملک ۱۵۱/۱۶ نامه استرآبادی به شاه عباس درباره پاکبانی می)

۲۸ - رساله در نسب معاویه که برای پادشاه نگاشته است (روضاتی ۱۷۷)

۲۹ - النفحات الالهوتیه فی العثرات البهائیه ، گویا ماندر رساله الاغایط سید داماد (نشریه ۱۱۵:۲) است و او در آن سخنانی سرد درباره استاد خود بهائی گفته است.

(روضاتی ۱۷۰ و ۱۷۷ - مجلس ۱۸۱:۵ - ذریعه ۲۵۱۲:۴ از تنمیم امل الامل قزوینی) شماره M307 با کو (ربعی کلفت) اللمعات الالهیه فی کشف العثرات البهائیه اوست به دستور بهائی در هفت لمعه که عبارتهای او را از کتابهایش آورده و رد کرده است (به نسخ خود عاملی در رجب ۱۰۲۹ با تاریخ تالیف ۱۰۲۹ در مقدمه با حواشی خود عاملی)

۳۰ - رساله در نماز زیارت که برای شاه عباس نگاشته است (روضاتی ۱۷۷) میر سید عبدالحمید پسر همین احمد عاملی و در گذشته ۱۱۲۱ در اصفهان هم از دانشمندان است و از اوست:

۱ - تقدیس الانبیاء و تمجید الاوصیاء، در عصمت پیامبران و در امامت بادللهای عقلی و نقلی در چند تمجید ویک خاتمه گویا پیش از ۱۰۶۹ و ۱۰۷۰ برای شاه عباس دوم و پس از مناهج الشارعیین خود او (روضاتی ۱۵۹ - منزوی ۹۲۴ - دانشگاه ۵۶۹:۳ - نشریه ۶۹:۲)

۲ - سدره المنتهی و العلیه العظمی ، درده ارشاد در کلام و عرفان شیعی به فارسی برای حکیم محمد داود و بنام عبدالله قطب شاه (۱۰۵۳-۱۰۸۳) ساخته در چهارشنبه ۲۰ ج ۱۰۶۲/۲ (روضاتی ۲۵۹ - ذریعه ۱۵۴:۱۲ - منزوی ۱۱۸۹ - فیلمها ۱۱۷:۱ مجلس ۱۴۵۲:۱۰ - آستان رضوی ۱۶۱:۴ ش ۷۵۲)

۳ - شرح دعاء السیفی (ذریعه ۲۵۲:۱۳)

۴ - شرح دعاء صباح و دعوات (فیلمها ۱۰۸:۲) گویا همان الجواهر المنثوره فی الادعیه الماثوره (روضاتی ۱۵۹ - ذریعه ۲۸۲:۵) که پس از ۱۰۳۹ ساخته است. در ذریعه (۱۳) -

۲۵۳) آن از محمد اشرف دانسته شده است.

۵ - صراط الزاهدین به فارسی دردعا و صلوات ماهها در مقدمه و تئیه و دوازده باب و تذهب و خاتمه (ذریعه ۵: ۳۳)

۶ - عرش سماء التوفیق، تفسیر شیعی است بنام پادشاه صفوی و ساخته ۱۰۶۹ (منزوی

۵۳ - ذریعه ۵: ۲۸۲ و ۱۵: ۲۴۴ - نشریه ۴: ۶۱ - فهرست اونس ۱، 548434

۷ - غوامض الصلاة، به فارسی در اسرار نماز (ملک ۵۶۶)

۸ - الفطرة الملكوتية فی شرح الانعاشية البهائية فی الطهارة و الصلاة، ساخته ۱۰۵۸

(آستان رضوی ۵: ۴۷۱ ش ۷۰۷ - فیلمها ۲: ۱۳۸)

۹ - قواعد السلاطین، دریک فاتحه و دوازده قاعده و یک خاتمه در اخلاق ساخته در روز آدینه ۲۸/۱۱/۱۰۸۱ بنام شاه سلیمان.

۱۰ - رساله در تمداد کبار (نشریه ۲: ۱۲۰ - ذریعه ۱۷: ۲۵۸)

۱۱ - مسلك الزاهدین (ذریعه ۲۱: ۲۴)

۱۲ - مناهج الشارعیین، در چهارده منهج هر یک در چند شارع در اصول و فروع دین و

اخلاق از روی اخبار شیعی برای شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷ - ۱۱۰۵) ترجمه مانند و

ساخته صفر ۱۰۶۸ (روضاتی ۱۵۹ - منزوی ۹۹۵ - دانشگاه ۳: ۵۶۹ و ۵: ۱۵۷۲)

امیر محمد اشرف فرزند محمد عبدالحسب عاملی اصفهانی زنده در ۱۰۵۵ و در گذشته ۱۱۳۳ یا ۱۱۴۵ و شاگرد ملا محمد صالح مازندرانی و آقا حسین خوانساری و مجلسی دوم هم از دانشمندان است و از اوست:

۱ - ترجمه القیة ابن مالک به نظم فارسی (روضاتی ۱۶۳)

۲ - ترجمه مصائب النواصب شوشتری که گویا از وی باشد و به درخواست احمد -

یک یوزباشی و بنام شاه عباس دوم در ۱۰۷۰ ساخته است (ذریعه ۲۱: ۷۵ - روضاتی

۱۶۴ - منزوی ۹۲۲ - آستان رضوی ۱: ۸۳ ش ۲۶۰ نوشته ۲۴۳ با تاریخ ۱۰۷۰ -

دانشگاه ۳: ۶۱۸)

۳ - حاشیه مختصر عضدی (روضاتی ۱۶۱ تا ۱۶۳ - دانشگاه ۵: ۱۷۰۳ تا ۱۷۰۶)

۴ - حاشیه القبسات (روضاتی ۱۶۲ و ۱۶۳)

۵ - شرح مشیخة التهذیب (فهرست فیلمها ۲: ۱۷۳)

۶ - علاقه التجرید، به فارسی گویا ساخته ۱۱۲۰ و ۱۱۲۱ (دانشگاه ۳: ۵۹۶ -

فیلمها ۲: ۱۴۵ - روضاتی ۱۵۷ - منزوی ۸۲۰)

۷ - فضایل السادات، بنام شاه سلطان حسین به فارسی دریک مقدمه و سه باب و خاتمه

با نشان دادن منابع. او نخست آن را در ۳ - ۱۱۰۲ بنام اشرف المناقب و به نام شاه

سلیمان ساخته بوده است. (فیلمها ۲: ۱۷۳ - ذریعه ۱: ۱۰۷ و ۱۶: ۲۵۹ - روضاتی

۱۶۳)

در دیباچه لطائف غیبیه احمد عاملی چاپ ۱۳۹۶ برای خود عاملی سی و پنج کتاب و برای محمد حسین چهارده کتاب و برای محمد اشرف هشت کتاب یاد شده است. من در اینجا آنچه را که برای آن مدرکی یافته‌ام آورده‌ام. و برخی از آنها در آن دیباچه مکرر و یا به نام دیگر آمده است.

۵- مجتهد الزمان میرزا رفیع‌الدین محمد ابن حیدر نایینی اصفهانی (۹۸۸-۱۰۸۳) که در جوانی در حدیث و فقه شاگرد میرداماد بوده و حکمت را از میرابوالقاسم فندرسکی فرا گرفته و چندی به مدرس مولانا عبدالله شوشتری می‌رفته و از شیخ بهائی هم بهره برده است.

از اوست حاشیه الکافی به روش فقهی و کلامی و فلسفی به عربی و شجره الهیه و ثمره شجره هردو به فارسی و المقامات یا تحقیق مسأله التشکیک و اقسامه در پنج مقام که در شام روز سه شنبه ۹ ذح ۱۰۵۳ به انجام رسانده است (الهیات: ۲۹۳ ش ۷۸۳/۴، دانشگاه ۲۴۰۱/۲۲، سه سالار: ۳: ۴۳۸ ش ۱۳/۱۳۷۴ مورخ دوشنبه ج ۱۰۹۳/۲ و شبهه الاستزام و جوابها (دانشگاه ۲۱۹۸/۱۴ و ۲۴۰۱/۲۳)

بنگرید به: دیباچه شجره الهیه و ثمره شجره چاب دانشمند گرامی آقای عبدالله نورانی در جاویدان خرد ۲: ۳۸ و عامری‌نامه، قصص الخاقانی نسخه مجلس ص ۱۶۸ که سرگذشت او در آنجا هست (از یاد داشت آقای نورانی)، ریحانة الادب ۴: ۱۶۲، ذریعه ۱۱: ۱۴۸، سلافة العصر ص ۴۹۱، فهرست دانشگاه ۵: ۱۲۷۷)

شاعران شمسای

۱- علی قلی فرزند قرقچای خان قمی فیلسوف کتابدار (ذریعه ۱: ۳۰۸) که سرگذشت او را من در کارنامه انجمن ایران شناسی تهران در ۱۳۴۹ زیر عنوان کتابدار فیلسوف (چاپ ۱۳۵۳) آورده‌ام و کتاب احیای حکمت او را در مجله دانشکده ادبیات (۵۱: ۹۰) شناسانده‌ام او در فرقان الرايين و تبيان الحکمتين از دودسته فیلسوفان قدیم و جدید یاد کرده و حدوث دهی را پذیرفته است (فهرست آستانه قم ص ۱۱۵).

۲- سید میرزا فخرالدین مشهدی خراسانی نگارنده تفسیر سوره الفاتحة (ذریعه ۴: ۳۴۰ و ۹۶: ۹).

محمد تقی دانش‌پژوه

چند نکته دیگر درباره شمسای گیلانی

ص ۴۹ درباره تحقیقات در احوال موجودات:

۷- تاشکند مسجد طلا شیخ ۱۷۷۹ به نستعلیق محمد فاضل بن عبدالخالق در چاشت روز شنبه ۲۱ ذح ۱۱۱۵ ربعی (نشریه ۹: ۱۹۵).

ص ۶۶ ش ۴۴ حاشیه شرح التجريد ش ۱۸ تاریخ سال ۱۰۵۷ و شماره ماخ ۳۰۷۲ است.

ص ۷۰ س ۵ بخوانید: (سنا ۵۶۸/۹ ص ۲۵ - ۲۶، ص ۳۵۷ فهرست ج ۱).
ص ۷۰ پس از س ۲۱ نسخه لس آنجلس M 1501/3 درباره تجلی خدا بر کوه طور و نسوختن موسی که از هند پرسیده بودند شاید از اینها باشد که برشمرديم.
ص ۷۳ س ۱۵ بخوانید (سنا ۲: ۱۴/۱۷۶ ش ۱۲۳۲).

ص ۷۶ الامالی الفلسفیه

۱۳- نسخه ش ۴۸ آقای محمد حسین اسدی به نستعلیق و شکسته محمود بن محمد شیرازی در ۱۰۷۳/۲۴ (ص ۱۸) و آغاز ج ۲/۱۰۷۴ و پس از آن با یادداشت دارای تاریخ ۱۲۳۱ و ۱۲۷۰ که پس از اینها افزوده‌اند، در ۲۹۵ برگ بیاضی ربعی.

در این جنگ که بیاض خاندان سیدعلی مدنی شیرازی باید باشد، نخست پراکنده‌های ادبی و فلسفی است و از ص ۱۶۴ امالی دشتکی آغاز می‌شود تا پایان نسخه (ص ۵۸۴).
امالی فلسفی آن تاریخ‌های: روز یکشنبه ۱۷ ذیح ۸۹۸ و ۹۲۹ و ۹۳۸ و ۹۴۲ و ۹۴۴ و ۹۴۸ و ۹۴۹ و ۱۰۰۴ و ۱۰۰۶ و ۱۰۰۷ و ۱۰۰۹ و ۱۰۱۲ و ۱۰۱۴ دارد و تدوینی ندارد برخی از آن در فسا و برخی دیگر در مدرسه منصوریه شیراز ساخته شده است. در آن نام نظام الدین احمد دشتکی هم دیده‌ام.

در این بیاض فصول هرمسی به عربی و رباعیات خواجه افضل الدین و رسایل فارسی سید شریف و چیزهای دیگر هم هست.

از آنهاست مراتب الوجود ابن العربی که همان محمود بن محمد شیرازی در ۱۰۷۳/۲۴ از روی خط محمد بن مبارک شاه بخاری از روی خط استادش کمال الدین حسن فارسی نوشته است.

نیز مصباح العرفان و مفتاح البیان از جمال الدین ابوالحسن علی بن سلیمان بحرانی (ص ۲۱۳ - ۲۲۵) که رساله‌ایست فلسفی بسیار لطیف و کوتاه. تهرانی در حرف م ذریعه و اعلام الشیعه (۷: ۱۰۵) از این کتاب او ندیده‌ام که یاد کند.

ص ۷۷ ش ۴، احمد عاملی نسخه‌ای از تعلیقات ابن سینا را در ۱۰۰۵ نوشته است و گویا حاشیه‌هایی از میرداماد هم بر آن است. (فهرست آستان رضوی ۴: ۵۱ ش ۴۱۶).

ص ۷۷ ش بیان فی الحق: در فهرست استادی برای فیضیه قم (۱: ۳۶) از نسخه شماره

۱۹۶۱) گویا نوشته ۱۰۴۸ یاد شده است.

ص ۷۷ ش خطیره الانس بخوانید: نسخه‌ای از آن در دانشگاه پرینستس هست ش ۳۹۳۹ به نسخ نورالدین احمد بن نصیرالدین محمد کشفی با تملک ۱۱۳۴ در اصفهان (ماخ ۳۰۳۷) و از نسخه ۷۴۷۳ دانشگاه تهران (به نستعلیق سده ۱۱ با حاشیه «منه سلمه‌اله» برمی آید که او آن

دا... ص ۸۵ ش ۲۵: از نسخه مناهج الاخبار فی شرح کتاب الاستبصار احمد عاملی در جامع یزد که در نشریه (۴: ۴۱۴) یاد شده در فهرست محمد شیروانی (۲: ۴۶۵ ش ۵۲۸) وصف شده است.

ص ۸۵ ش ۲۹ در پایان افزوده شود: نشریه (۹: ۲۱۶)

ص ۸۲ پس از ش افزوده شود:

مجموعه‌ای نزد آقای فخرالدین نصیری است (ش ۲۶۶) که در آن رساله ایست فلسفی گویا از محمد اشرف اصفهانی یا محمد حفیظ پسرش و رساله مح همین محمد حفیظ (فیلم ۶۰۳۰ دانشگاه).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی